

Q. D. B. V.
DISSERTATIONEM IVRIDICAM
D E
IVRE SERVORVM
APVD ROMANOS,

P R A E S I D E
ABRAHAMO WIELING,
I. V. D. ET ANTECESSORE
PVBL. ORD.

D E F E N D E T
G E O R G E D' A R N A V D,

Franequera Frisus.

A V C T O R.

A. D. 9. Octobris, MDCCXXXIV.

H. L. Q. S.

FRANEQVERAE,
Excudit GVLIELMVS COVLON, Illust. Frisiae Ordd.
Academiae Typograph. ordin. MDCCXXXIV.

ILLVSTRI. ET. GENEROSO

V I R O

DOCONI. GEROLDO
MARTENA. a. BURMANIA

DOMINO. IN. CAMMINGABVRG. AGRI
WIMBRITZERANI. PRAETORI. EIVS-
DEMQVE. AGGERVM. PRAEFECTO. SVM-
MIS. IN. PATRIA. MVNERIBVS. GESTIS
INSIGNI. CVM MAXIME. VIII VIRO. REI-
PVBLICAE. FRISIACAE. CONSTITVEN-
DAE. ACADEMIAE. FRANEQVERANAE
CVRANDAE. IV VIRO. ETC. ETC. ETC.

S. D.

G. D'ARNAVD

EN TIBI, VIR ILLVSTRIS-
SIME, qualemcunque inge-
nii mei foetum, & hoc in genere
pri-

primum. Cum enim a tenera aetate litteris tam Graecis quam Latinis operam nauassem, meorumque in illis profectuum aliquot iam specimina exhibuissem, ibi non consistendum; sed alicuius scientiae studium amplectendum esse ratus, ut hoc pacto solidam utilitatem e litteris humanioribus, quae, in se spectatae, steriles sunt, perciperem; ad Iurisprudentiam Romanam, utpote arctissimo cum illis vinculo copulatam, animum appuli. Non autem haesi in limosis lutosisque Glossatorum & Pragmaticorum vadis; sed iis neglectis, protinus fontes limpidissimos adii, & ex ipsis ritibus & intima R. P. Romanae constitutione, iuris ciuilibus principia, &, quae in eo pulcerrima est, analogiam

egiam addidici. Non tamen solus, meisque viribus fretus, hoc peregi: praemonstratorem habui huius disputationis Praesidem, qui etiam litteris elegantioribus non minus delectatur, quam iure ipso; eius publicis & priuatis admonitionibus artem illam edoctus, quid in ea praestare possem, utcunque id fuerit, ostendere volui. Colligens igitur quae in aduersaria, *de iure seruorum*, non trita est materia, conieceram, inde haec enata est dissertatio, quam benigne accipias oro, & eo vultu, quo me ipse auctorem coram alloqui soles, si vacat & tanti videatur, quaeso perlegas. Ni singularia prope fauoris tui, quo me amplecteris, testimonia extarent, vix est ut TIBI tam leuidense munus offer-

offerre, nedum legendum obtrudere
auderem. Hanc vero publicas TI-
BI, pro omnibus erga me officiis imo
& meritis, gratias agendi occasionem
arripere me patiaris; &, quod vnicum
habeo, quod rependam, gratam eo-
rum testificationem ne dedigneris.
Deum porro O. M. supplicibus vo-
tis veneror, TE patriae, amicis, &
clientibus, ac mihi ipsi proinde, diu
seruet incolumem. Vale. dabam Fra-
nequerae, ipsis Kal. Oct. A. C. 1734.

G. D'ARNAVD
DISSERTATIO
DE
IVRE SERVORVM

CAP. I.

De titulo & scopo huius differ-
tationis.

SRunt forte qui titulo tantum perlecto
totam opellam meam condemnabunt.
Videor mihi talia dicentes audire: vl-
lane vnquam seruorum ciuitas fuit?
negat certe Anaxandrides apud Athen. *lib. VI. pag.*
263 C.

οὐκ ἔστι δέλων ὃ γὰρ εἰδαμὲ πόλις.

Nulla est seruorum, o bone, vsquam ciuitas.

Eosne iure aliquo gauisos quis dixerit, de qui-
bus

bus diferte alia omnia adfirmant Iureconfulti? l.
 3. *D. de cap. min. Seruile caput nullum est.* Mortuis comparantur in l. 209. *D. de R. I.* Quasi prorsus pro nullis haberi dicuntur l. 32. *D. eod.* adde Landium *Enarrat. cap. xx. pag. 1340.* Qua igitur fronte, inquiet, hic nobis dissertationem de iure, quod itidem nullum est, obtrudere audeat? Parum aberit ut obiciant, quod mulier marito apud Iuvenalem *Sat. vi. vs. 222. O demens! ita seruus homo est?* Sed si eos humano generi eximant, velim mihi refellant argumenta Macrobiani *Saturn. lib. i. cap. xi.* Id qui facere queat cum nemo sit, saltem Florum secuti *lib. iiii. cap. 20.* seruos secundum hominum genus affirmabunt, adeoque vel sic oportebit concedant eos homines esse. Quam vero naturam nacti sunt, illane per ciuitatum constitutiones, imo per ipsos gentium mores, illis auferri potest? ne vnus quidem hoc asseuerauerit. *Serui,* ait Florus loco laudato, *in bona libertatis nostrae adoptantur:* quae bona percipi non possunt, eos immodicis laboribus exercendo, fame, non hominibus tantum, sed & feris bestiis intolerabili enecando, aut denique pecudum instar maectando. Contrariam ineuntes dominos, maximum emolumentum capere, docet Theano, Pythagorea mulier, *in exhortatione ad Callistonem.* μήτε ἀγὰ τὸν κόπον κάμωσιν, μήτε ἀδυνατώσιν ἀγὰ τὴν ἔνδειαν εἰσὶ γὰρ ἄνθρωποι τῆ φύσει. *Neque prae nimio labore morbum*

bum contrabant, neque fatiscant inedia. Est enim humana eorum natura. Athen. lib. vi. pag. 265. *A. & D. Pius rescripto ad Ael. Marcianum l. 2. de his qui sui & al. iur.* Proposui autem praecipue hac commentatione obuiam ire isti nimis crudae multorum opinioni, qui bestias & seruos eodem loco apud Romanos fuisse existimant: qui dominis quiduis in eos licitum fuisse contendunt. Siue eos trucidare, siue corrumpere, siue exquisitissimis tormentis excruciare voluerint. Qualis faeculentia non dicam in Romanos; sed nec in barbaras maxime & incultas gentes cadere posse videtur. Si non tanta feritas fuit duri illius Atheniensium legislatoris, cuius leges propter insignem rigorem sanguine vulgo perscriptas perhibent, quid dicendum de Romulo ceterisque populi Romani legumlatoribus, mitissimi ingenii viris? Poteritne quisquam sibi persuadere eos miserorum hominum, ad infimam & tristissimam vitae humanae sortem redactorum, fortunae tam inhumaniter insultare voluisse, ut ipsis acerbius videretur viuere, quam seruire? Verum enimvero Romani non pauca, in ius ciuile, seruis fauorabilia introduxerunt, alia *conuenientibus oculis,* ut loquitur Vlpianus in l. 4. § 1. *D. de manum.* concesserunt. Quod vtrumque hac tractatione demonstrare conabor. Ne vero quis moleste ferat me sub generaliore *iuris* titulo, etiam aliqua comprehendere, quae re vera iuris non sunt, sed a

mera dominorum erga seruos beneuolentia pendent. Cum Plinio iuniori & Petronio *cap. 53.* licuerit, vltimas quasdam seruorum voluntates *testamenta* vocare, Plauto ordinarium seruum vicarii *herum* appellare *in Pers. Act. II, sc. 2. vs. 65. sc. 4. vs. 6. 9.* similiterque Vlpiano *in l. 17. D. de peculio*: Petronio rursus vicarium *clientem* ordinarii *cap. 30.* quidni & mihi integrum fuerit qualiacunque eorum priuilegia *iuris* nomine designare.

CAP. II.

Quibus modis serui fiant.

NVlli fuerunt populi, Indos si forte solos & incolas insulae Tapobrane excipias, teste Plin. *Hist. Nat. lib. vi. cap. 22.* & Casaubono *ad Strabonem lib. xv. pag. 1027. num. 2.* qui seruis vsi non fuerint. Nomen seruorum ab *εἰρώ* deductum existimat Bodinus *de R. P. lib. I. cap. 5. pag. 53.* Ab *erus* vnde *eritudo* derivat Scalliger *in comiectaneis ad Varronem.* Definire non ausim vtra harum genuina sit Etymologia, forte neutra. Originem seruituti dedisse peccatum nobis tradunt antiqui Ecclesiae Christianae Doctores: Chrysofomi & Augustini ea de re testimonia videre poteris apud Colerum *parerg. cap. ult.* Aliter Philosophi veteres & Iurisconsulti. Ex illis

illis plerique seruos dividebant in natura & legetales. Per seruos natura intelligebant eos qui ab omniparente rerum matre ita comparari sunt vt alienis subesse debeant imperiis. Homines exempli causa robusti & vegeti, at exili aut nullo ingenio praediti, creati videntur, vt eorum qui ingenio pollent, sed debili sunt corpore, regimini subsint, eisque operas seruiles, pro consiliis & rectora praestent. Haec fere sententia est Aristotelis *in Politicis*, quam late persequitur & explicat Dan. Heinsius *in epistola ad Richterum, Tom. II. thesaur. iur. pag. 605.* Cum ea sis coniunge Scip. Gentilis *commentar. ad Epist. Pauli ad Philem. § XLV.* Non multum ab Aristotelis mente abludit Posidonius e Zenonis familia Philosophus *apud Athen. lib. vi. pag. 263. C.* Ποσειδάωνι δὲ φησι πολλοὺς τινὰς ἑαυτῶν εἰ δυναμένους προΐστασθαι, ἀλλὰ τὸ τῆς ἀγνοίας ἀσθενὲς, ἑπιδέναι ἑαυτὰς εἰς τὴν συνετώτερων ὑπηρεσίαν, ὡς παρ' ἐκείνων τυγχάνοντες εἰς τὸ ἀναγκαῖα ἑπιμελείας, αὐτοὶ πάλιν δοποδιδῶσιν ἐκείνοις δι' αὐτῶν ἢ ἀν' ὧσιν ὑπηρετεῖν δυνατοί. Posidonius refert, multos qui suis rebus superesse non poterant, propter intellectus imbecillitatem, se tradidisse ad ministerium prudentioribus, vt ipsi ab iis, quae ad sui curam necessaria erant, consequentes, illis vicissim reddant operas quibus pollent. Quem locum etiam obseruauit Sam Petitus *Obseruat. ad Ius Attic. & Rom. lib. II. tit. 6. p. 176.* Huc referri potest, quod alii

Philosophi dicunt, bonis seruire debere improbos. Hinc bonus & sapiens etiam si seruiat ab ipsis liber vocatur. Eurip. *Helen.* vs. 734.

Εγὼ μὲν εἶην, καὶ πέφυχ' ὅμως λάτρισ,
 Ἐν ταῖσι γενναίοισιν ἠελθμημένῳ
 Δέλοισι, τῆνομ' ὅτε ἔχων ἐλεύθερον,
 Τὸν γὰρ δέ. - - - - -

*Ego vero licet natus famulus,
 Numerandus sum inter liberales
 Seruos, nomen quidem non habens liberum,
 Sed animum.* - - - - -

Proinde bonus, etiam si seruiat, liber est: malus autem etiam si regnet seruus est. D. Augustini verba sunt, e lib. iv. cap. 3. de Ciuit. Dei. Expressa diceret ex his Bionis apud Stobaeum *Serm.* LX: Οἱ ἀγαθοὶ οἰκέται ἐλεύθεροι, οἱ πονηροὶ ἐλεύθεροι δᾶλοι. *Boni serui sunt liberi, mali liberi serui.* Totae fuere gentes quae videbantur seruituti natae, quorum pertinet dictum Callicratidae, apud Plut. *Aprophthegm. Lacon.* pag. 222. D. qui rogatus quid de Ionibus ipsi videretur, respondit: ἐλεύθεροι μὲν κακοὶ, δᾶλοι δὲ ἀγαθοὶ. *Liberi mali, at serui boni.* Sed haec Philosophis relinquamus; tales enim seruos in iure non intelligi vel ex definitione seruitutis liquet. Ea est secundum Iustinianum, *Constitutio iuris gentium, qua quis contra naturam alieno dominio subiicitur.* Hi autem serui lege, quippe qui alieno dominio subiiciun-

iciuntur ex causis iure gentium aut civili introductis, cum saepe a natura ita comparati sint vt debuissent esse liberi, variis modis fiunt; sequentes potissimum numerantur. Natiuitas ex ancilla, non tantum propter, alimenta matri grauidae praestita, quae sola causa si sufficeret, partus ancillae etiam in fructu esse deberet, verum etiam ob educationem subsequenter. Pactum alimentorum. Post distincta scilicet rerum dominia obtinuit, vt pauperes, qui non habebant vnde ad victum necessaria sibi compararent, ea a ditioribus & potentioribus acciperent, & se vicissim eis addicerent, operasque praestarent. Recte eos perpetuos mercenarios esse docet Grotius *de Iure Bell. & Pac. lib.* III. *cap.* 14. § 2 *num.* 2. Imo ipsos mercenarios libertate carere innuit Seruius *ad Virg. Eclog.* I. vs. 28. Melius contra Petronius *pag.* 265. *Hominis operas locati non calli; nec minus liber sum quam vos, etsi pauperem pater me reliquit.* De seruitutis genere, quo de agimus, apposite Scholiastes Eurip. *ad Hecub.* vs. 864. Δᾶλῳ τύχης ἐστὶν ὁ ἀγαγκαζόμενῳ δαλεῖν τῇ τῶν κρείττονων εὐτυχία. *Fortunae seruus est ille qui cogitur inseruire potentiorum felicitati.* Et ipse Euripides *apud Stobaeum.*

- - - - - Οἱ γὰρ ἥσωνες
 τοῖς κρείσσοιν φιλεῖσι δαλεῖν βροτῶν
 - - - - - *Tenuiores enim
 Potentioribus hominibus seruire solent.*

Nunc

Nunc dicendum est de iis quos fortuna belli in seruillem conditionem detrufit. Qui modus a multis omnium antiquissimus habetur, nominatim a Dione Prusaeo *Orat.* xv. pag. 242. B. Cum plurimi in praelio caperentur viui, nimis crudele videbatur, postquam ira deferbuisset, & ardor ille pugnae & caedis subsidisset, sese dedentes trucidare: Petron. *cap.* 67. *Deditiis hostibus parcimus.* Cumque plus utilitatis ex salute ipsorum quam nece speraretur in seruitutem redacti sunt. Inde vero est quod multi, inter quos & Iureconsulti nostri, *seruos quasi in bello seruatos* dictos esse volunt. Glossae nomicae: Σέρβοι: οἱ δῆλοι ἐκ τῆ πεφυλάχθαι εἰς δελεῖαν, καὶ μὴ ὑπὸ τῶν καταχόντων πολεμικῶν ἀναιρέσθαι. *Serui dicti quod ad famulandum seruentur & non interficiantur ab hostibus, qui eos ceperunt.* Obiter moneo in iisdem Glossis pro Σέρβαε δῆλοι, legendum δῆλοι. Vide de hac Etymologia I G. Vossii *Lexicon in Voce.* & Gifanium *ad Instit. Disput.* II. *Thef.* 4. § 16. Eadem est ratio deriuationis vocabuli *mancipium* apud Donat. *ad Terent. Adelph. Act.* II. sc 1. Atheniensibus iam ab antiquissimis temporibus receptum fuisse hunc morem bello captos seruandi liquet ex Eurip. *Heraclid.* ψl. 965.

- - - Εχθροῖς τοῖσι δ' ἔ καλὸν κ' αἰεὶν;

οὐχ' ἐντιν' ἀν γε ζῶνθ' ἔλωσιν ἐν μάχῃ.

- - *Hisne igitur turpe est hostes interficere?*

Minime: sed quem viuum in praelio ceperunt.

Idem

Idem de omnibus Graeciae populis docetur apud Diodor. Sicul. *lib.* XIII. pag. 343. hac addita ratione, ambitiosa magis quam vera. Δει γὰρ τοῖς Ἑλλησι τ' ἐχθρῶν εἶναι μέχρη τ' νικῆς. καὶ κολλάζειν μέχρη ἔ κρατήσιν τ' ἐναντίων *Graecorum enim inimicitiae simulac victoriam adepti fuerint cessare & donec hostes superauerint eos castigare debent.* Iam vero iuxta Prouerbum quod habet Plato in *Philebo* pag. 157. ψl. 4. τ' ὁρθῶς δοθέντων σὺν ἐσιν ἀφαιρέσις. *Quae recte data sunt adimi non possunt.* Vita etiam illa, qua captiui donati sunt, ipsis non sine ratione: & quando victori libuerit, adimi recte potest; sed tunc demum vbi ingrati fuerint, quae etiam iure ciuili reuocandae donationis legitimae iusta causa est, erga dominos eosque victores & sospitatores suos. Adeoque non credendum I. Fr. Gronouio, qui, in *notis ad Grot. de Iur. Bell. & Pac.* lib. III. cap. 7. § 4. ait captiuos seruituti iam referuatos vbi quis velit iure occidere posse. Rationes frigidas huius instituti dat P. Auellanus in *loc. rest & explic. cap.* 23. Bellum porro quo capti serui fiunt oportet vtrinque sit iustum, vt monet Bodinus *de Republ. lib.* I. cap. 5 pag. 53. Hanc rationem deuictos & bello captos in seruitutem redigendi, imitati sunt veteres in ludicris gallorum gallinaceorum certaminibus, in quibus victus vincentis seruus efficiebatur: confer, nec poenitebit, quae eam in rem iucunda simul & crudita obseruauit Steph. Berglerus *ad Alciph.* lib. I.

B

lib. I.

lib. 1. epist. 27. pag. 111. Emtione comparabantur quoque serui, quos δέσλης ἀνάγκης necessitatis seruos vocat Dio Chrylost. Orat. xiv. pag. 231. D. Αλλὰ ὑπὲρ ὅτι ἀν τις ἀργύριον καταβάλλοι, ἕτος ἐξ ἀνάγκης δέσλης ἔστιν. Ille necessitatis seruus est pro quo argentum soluerit aliquis. Conuenit τύχης δέσλος quod supra in Scholiaste Euripid. obseruauimus. Gentibus quibusdam more receptum erat liberos suos, aliis vt serui fierent, diuendere. Hoc commercio infames potissimum fuerunt Careres & Cappadoces, ita vt idem fuerit Cappadocem dixeris an mancipium: Casaubonus ad Spart. Adrian. cap. 13. Pontici etiam, Phryges & Lydi ἔπω πὲρ δελεύειν αἰσχρὸν ἠγέοντο seruitutem turpem esse non credebant. Philostrat. in vita Apollon. Thyan. lib. viii. cap. 7. § 12. Addit porro φρυγῆ γέν ἐπιχώριον, ἀποδίδοσθαι τὰς αὐτῶν. Phrygius sane receptum est suos distrahere. Atheniensibus idem licuisse refert in Solone Plutarch. pag. 85. B. Veteribus Romanis ea quoque data fuit potestas, quo alludit Dio Prusaeus Orat. xv. pag. 240. B. sed forte tantum in liberos tali poena dignos. vtrumque tamen hunc populum, quantumuis iure illo gauisus fuerit, eo rarissime vsum legimus. Notatu dignum quod discimus ex Eustath. ad Hom. Odyss. Γ pag. 120. vs. 17. Chios omnium primos emta mancipia habuisse. Hi modi plerisque populis communes fuere. Sunt alii bene multi Romanis proprii, quibus omnibus

ex-

excepta partus sanguinolenti venditione, in poenam e liberis serui fiunt. Ita qui Legatum pulsasset, aut foedus populo Romano ignominiosum percussisset, populo, cuius Legatus ille erat, aut cum quo foedus icerat, dedebatur. Ciuis Romanus viginti annis maior, qui se pretii participandi causa, ignoranti eum ciuem esse, venundari passus est, libertate mulctabatur. Libertus erga patronum ingratus, in statum a quo antea ab ipso emissus fuerat retrahitur, & iterum seruire cogitur. Haec poena omnino necessaria erat ad reprimendum eorum factum, de quo eleganter Plaut. Perf. Act. v. sc. 2. vs. 57.

Sed ita pars libertinorum est, nisi patrono qui aduersatus est,

Nec satis liber sibi videtur, nec satis frugi, nec satis honestus.

Mulier quae cum seruo alieno, inuito domino, contubernium iniuit, si post tres factas denuntiationes perseueraret, domino isti ex SC. Claudio seruire tenebatur. Adscribam verba Imperatorum Valentiniani, Valentis & Gratiani in l. 6. Cod. Theod. ad SC. Claud. Si apud libidinosam mulierem plus valuit cupiditas quam libertas, ancilla facta est non bello, non praemio; sed connubio --- Manifestum est enim ancillam esse voluisse eam quam liberam esse poenituit. Hos modos recenset & latius persequitur Mercerus Opin. & Obseruat. lib. 1.

B 2

cap.

cap. 9. vbi tamen plures alios addit, huc minus facientes, tam eorum qui cum liberi forent in seruitute versabantur, quam illorum qui serui existentes pro liberis se gerebant, & in libertate morabantur. Nemo autem ignorat quid intersit seruum inter & eum qui in seruitute versatur, & similiter inter liberum, eumque qui in libertate moratur. Alia quoque huc pertinentia inuenies apud Heineccium *Antiq. Rom. lib. 1. tit. 3.* Cives Romani eorum qui iam serui erant dominium acquirebant vt aliarum quarumcunque rerum. Apposite Quintil. *Instit. Orat. lib. v. cap. 10.* *Hic seruus quem tibi vindicas, aut verna tuus est, aut donatus, aut testamento relictus, aut alienus.* Paria fere habet in *Declam. 311.* Non possum quin hic adscribam insignem locum Varronis e *lib. 11. de re rust. cap. 10.* *In emtionibus dominum legitimum sex fere res perficiunt. Si hereditatem iustam adiit: si vt debuit, mancipio ab eo accepit, a quo iure civili potuit, aut si in iure cessit, cui potuit cedere, & id vbi oportuit, aut si vsucepit, aut si e praeda sub corona emit. Tumue cum in bonis sectione cuius publice venit.* Recte Scaliger pro cui potuit emendat qui potis; forte non male legeretur qui potuit.

C A P.

C A P. III.

An serui inter bestias numerati?

Mirum profecto multis videbitur si operam impendero ad demonstrandum seruos a Romanis non bestiis; sed hominibus adnumeratos esse. Veram enimvero necessarium hoc omnino est contra eos qui affirmant iure Ciuili quadrupedes & seruos eodem esse loco, & inde concludunt, ut boues & pecudes ita & mancipia iugulari potuisse. Alexander *ad Caium lib. 1. tit. 3. § 1.* Quod ad externam corporis formam attinet, hanc eandem in seruis fuisse quam in liberis hominibus, ridiculum videri posset obseruare, ni expresse ea de re specialis lex e Paulo in pandectis inserta esset, qua docetur aliquem errare posse in libero homine, eumque tanquam seruum emere, quia difficile dignosci potest liber homo a seruo. *l. 5. de contrab. emt. vend.* In eandem sententiam Dio Chrysof. *Orat. xiv. in fine.* *καὶ νῦν δὲ τὸ ἐλευθερίας τοιαῦτα ὑπάρχειν σύμβολα καὶ βαδίζειν πῖλον ἔχοντα ἐπὶ τῆ κεφαλῆς. ἄλλως δὲ εἰς δυνήσιμεθα γινῶναι τὸν ἐλεύθερον ἢ τὸν δῆλον.* *Et nunc libertatis talia esse debent signa, & incedendum cum pileo in capite, alias non poterimus dignoscere liberum hominem a seruo.* Respicit autem Paulus ad vestitum, qui fere idem erat seruorum & liberorum homi-

B 3

num,

num, praecipue tenuis conditionis. Seneca de Clement. lib. 1. cap. 24. In Senatu dicta est aliquando sententia, ut seruos a liberis cultus distingueret: deinde apparuit, quantum periculum immineret si serui nostri numerare nos coepissent. Adde Lipsii notas. Communem nobiscum naturam serui habent: Philemon in fragment. a Clerico editis num. 29.

Κὰν δὲ λος ἦν τις εἰδὲν ἤτιον δέσποτα
 Ἀνθρωπῶν εἰς τὸς ἐστὶ. - - -

*Etiamsi seruus quis fuerit, nihilominus domine
 Homo est.* - - -

Iuuenal. Sat. XIV. vs. 16.

- - - *Animas seruorum & corpora nostra
 Materia constare putat paribusque elementis.*

Et Venuleius l. 12. § ult. D. de accusat. Imo passim in iure nostro hominum appellatione speciatim intelliguntur l. 21. § 1. D. de don. inter vir. & ux. l. 38. § 3. D. de solut. l. 44. D. Aedil. Ed. plura loca prudens omitto. Conferri potest Pignorius de seruis pag. 46. & Noodt ad leg. Aquil. cap. 3. Cum disceptaretur an partus ancillae ad fructuarium pertineret praeualuit sententia Bruti, secundum haec pronuntiantis, fructuarium in eo locum non habere, quod in fructu hominis esse non possit. l. 68. D. de usufr. & quemadm. & Cicero de Finib. lib. 1. cap. 4. Huc per-

pertinet plagii reum fuisse qui seruum aut ancillam nec libidinis, nec lucri faciendi causa suppresisset l. 5. D. ad leg. Fab. l. 2. 9. & c. Cod. eod. Paulus Sentent. lib. 11. tit. 31. § 31. Et T. Popma de Oper. Seru. pag. 166. Sed fallitur eum plagiarium vocans, qui seruo aut seruae persuaserit ut a domino dominaue aufugiat, is enim serui corrupti tenetur, nisi ante per aliquot tempus seruum seruamue domi suae detinuerit, eique postea demum fugam suaserit; quo in casu contra eum dabitur actio legis Fabiae. Illi, qui seruorum conditionem ab ea quae est quadrupedum non distinguunt, cum Merillio Obseru. lib. 11. cap. 35. obiciunt legis Aquiliae caput primum, quod est in pr. l. 2. D. tituli cognominis, ubi serui coniunguntur cum pecudibus quadrupedibusque: sed ideo coniunguntur, quia eodem modo damnum percipiebat dominus per necem serui ac per necem bouis, aut iumentum: ambo in bonis erant, amborum certa pretia, & eadem insuper ratione damnum illud resarciebatur. Filiusfamilias quamuis respectu patris, non secus ac seruus, esset res mancipi, haud tamen directe hac lege continebatur, quoniam, utpote liberum corpus, aestimationem non recipiebat: neque dici poterat in quantum imminutum esset patrimonium patrisfamilias, cuius filius iniuria ab alio esset interfectus. Contra serui e corporis textura & operis, quas praestare poterant, aestimabantur: nam membra

bra ferui in dominio erant domini *argum. l. 13. pr. D. ad leg. Aquil.* Quod illustant Aristoph. verba in *Pluto* *ψf. 7.*

Τῆ σῶματ' γὰρ σὺν εἶ τὸν κίριον
Κρατεῖν ὁ δαίμων, ἀλλὰ τὸν ἐωνημένον.

*In eius, cui proprium est corpus,
Potestate illud non sinit fortuna, sed in domini.*

Hinc qui seruos habebat σώματα corpora, possidere dicebatur: notissimus est versus σώματα πολλὰ τρέφειν κ. τ. λ. corpora multa alere &c Ita seruos vocari ait Epiphani. in *Ancorato cap. 59.* quoniam seruorum tantum corpora non animos in potestate sua habent domini, similiter Seneca de *Benefic. lib. 111. cap. 20. Errat si quis existimat seruitutem in totum hominem descendere, pars melior eius excepta est. Corpora obnoxia sunt & adscripta dominis: mens quidem sui iuris. --- interior illa pars mancipio dari non potest.* Sophocles apud *Stobaeum Sermon. LX.*

Εἰ σῶμα δῆλον ἀλλ' ὁ νῆς ἐλεύθερος

Corpus sit seruum licet mens libera est.

Et Xenoph. *Ephes. lib. 11. pag. 26. Εχῶσιν ἐξουσίαν κατὰ τῆ σῶματος τὴν ψυχὴν δὲ ἐλεύθεραν ἔχω. Potestatem habent in corpus meum, sed liberam mentem habeo.* Adeoque dominis dicere poterant serui, quod patri filiusfamilias apud *Quintil. Declam. 376. Affectus nostri vobis non seruiunt.* *Quin etiam*

etiam corporis sui naturaliter dominos esse, & in illud saeuire posse dicitur in *l. 9. D. de pecul.* Sibi ipsos mortem consciscere posse indubium; nullius enim domini tanta est potestas, quae hoc impedire queat; & proinde recte dictum a veterum quibusdam, seruum non esse qui nouit mori. *Eurip. apud Philon. in lib. omnis probus liber pag. 672. D.*

Τίς ἐστὶ δῆλος τῆ θανάτῳ ἀφροντίς ὄν;

Quis seruus est, qui mortem non curat?

Et *Lucan. lib. 1v. ψf. 579.*

Ignoratque datos ne quisquam seruiat enses.

Verbis adde exemplum pueri Laconis apud *Plutarch. in Apophib. Lacon. pag. 234. B.* Sed nimius sum. Praeter legem Aquiliam alias auctoritates profert *Merillius*, ut *l. 38. § 1. & 2. de Aedil. Ed. Loquuntur Aediles in hoc Edicto de iumentis redhibendis: causa autem huius edicti eadem quae mancipiorum redhibendorum.* Et recte sane: par enim utrobique ratio, & seruorum & iumentorum, vtrique sunt in commercio; non tamen inde recte infertur domino eadem in seruum licere, quae in iumenta; & quemadmodum equum, asinum ita quoque ei concessum trucidare mancipium. Quae ex *Seneca* addit idem *Merillius*, tantum monstrant corruptos Romanorum mores, non autem quod iuris fuit docent. De

seruis leſticariis: idem mos hodiernum multis in regionibus obtinet; nemo tamen dixerit leſticarios illos propterea inter iumenta recenseri. Lampridii verba nihil ſtringunt; forte mendosa fuerint & pro *seruos* legendum *cernos*.

C A P. IV.

Serui iuris naturae participes sunt.

Validum argumentum ad ostendendam seruorum, apud Romanos etiam, prae bestiis excellentiam, elicitur inde quod naturali iure cenſeri dicantur *in l. 32. D. de R. I.* Verum enimvero inſiſtat aliquis, & aſſimet ius naturale eſſe, quod natura omnia animalia edocuit, beſtiis & hominibus commune; adeoque hoc argumento evinci non poſſe ſeruos iure ab animalibus diuerſo gaudere. Eam non eſſe mentem Iureconſulti liquet ex ipſius, quae ſubiungit, verbis: addit enim ideo ius naturale ad ſeruos pertinere quoniam *quod ad ius naturale attinet omnes homines aequales ſunt*. Sed porro quae in ſeruis obtinuerunt id adhuc clariuſ demonſtrant. Cum nec connubio, quod iuris ciuiliſ, nec matrimonio, quod iuris gentium, ſaltem contubernio, quod iuris naturalis erat, eiusque naturalibus effectis fruerebantur. Inde cognatio, imo aſſinitas con-

coniunctioni ſeruili oberat *l. 14. § 2 & 3. de ritu nupt.* Non iniuria: *in contrahendis enim matrimoniiſ naturale ius & pudor inſpiciendus eſt* inquit Pauluſ ibidem. Cum vero contubernium tantum eſſet iuris naturalis, eius violatio iure ciuili non vindicabatur, quoruſ videtur pertinere *l. 23. pr. Cod. ad leg. Jul. de Adult. Serui ob violatum contubernium ſuum adulterii crimine accuſari non poſſunt*. Si reſ mei eſſet arbitrii legerem *accuſare*. Serui enim contubernium violatur cum aliuſ, ſiue ſeruuſ, ſiue liber cum ipſiuſ contubernali reſ habuit, eodem modo quo in adulterii definitione, illud eſſe dicitur *alieni tori violatio* Iam vero ridiculuſ eſſet dicere ſeruum non accuſari, cuiuſ contubernium violatum eſt. Si aliquiſ exiſtimet *violatum contubernium* eſſe cum ſeruuſ mulieri alii quam contubernali ſuae concubuerit, omnino falſuſ erit. Aut enim concubuit cum ſerua aut cum libera, ſi cum ſerua, recte ſe haberet illa explicatio; ſed ſi cum libera, eaque marito iuncta, omnino accuſari poſſet, cum ea de re *nulla ſit dubitatio l. 5 D. de accuſat.* adeoque tunc erraſſent Diocletianuſ & Maximinianuſ Auguſti. Vnica tantum ratio ſuppedit ad explicandam vulgataſ lectionem, vt *contubernium violatum* ſignificet inter ſe mutuo violatum, & agatur de adulterio ſerui cum ancilla. Fauet, quod vocula *ſuum* tamquam ſubleſtae fidei vncinuliſ incluſa ſit. Haec me monuit Doctoreſ meiſ Abr. Wiling

ling a cuius sententia recedere mihi religio esset, nisi ipsum hoc non aegre laturum certo scirem. Dicam igitur me praeterre *accusare*, quoniam admissa hac lectione *suum contubernium* manere, & non tantum de seruis ipsis; sed etiam de liberis hominibus, de quibus in eadem deinde lege agitur, verba, quae prae manibus sunt intelligi possunt. Seruus quippe liberum hominem aut conseruum qui contubernium suum violarunt adulterii nunquam accusat, idque certissimi iuris est. Non ab re erit hic obseruare ancillam quae adulterium commiserat; licet hoc non ex iuris ciuiliis principiis factum sit, capitali supplicio affici iussisse Aurelianum: testis est Fl. Vopiscus *in eius vita cap. 49*. Transeo ad alios effectus iuris naturae quo serui gaudebant. Non licebat extraneo seruum interficere. Si fecisset, distinguebatur culpa & dolus. Qui culpa occidisset lege Aquilia tenebatur *ad domino tantum aes dandum, quanti seruus aut serua eo anno pluri mi fuerit l. 2. pr. ad leg. Aquil.* Si dolo caedes serui peracta esset homicidii reus erat ex lege Cornelia de sicariis, docet Marcianus *in l. 1. § 2. D. ad leg. Corn. de Sic. Qui hominem occiderit, punitur, non habita differentia cuius conditionis hominem interemit.* Serui autem dominus duplici actione percussorem aggredi poterat, & legis Aquiliae ad damnum datum resarciendum, & legis Corneliae ad homicidii poenam ei applicandam,

eandam, qua non liberabatur serui percussor etiam si legi Aquiliae satisfecisset. *l. 23. § 9. D. ad leg. Aquil. & § 11. Instit. eod.* Notandum vero utroque hoc in casu requiri ut seruus iniuria occidatur, quod de lege Aquilia diserte affirmatur *in l. 3. D. ad leg. Aquil.* Poterat enim aliquando seruus iure ab extraneo interfici, domi scilicet uxoris suae deprehensus adulter, & propter illas causas ob quas liberum quoque hominem inconsulto iudice & magistratu occidere licet. Haec de serui caede. Vtterius progrediamur. Iniuria ipsi illata vindicabatur. De Graecis docet Athen. *lib. vi. pag. 263. F. & Petitus ad Ius Attic. lib. 11. tit. 6. pag. 176.* Sed de Romanis ipsis Vlpianus *in l. 15. § 35. D. de iniur. Si vero non ad sugillationem domini id fecit, ipsi seruo facta iniuria, inulta a Praetore relinqui non debuit: maxime si verberibus, vel quaestione fieret: hanc enim & seruum sentire palam est.* Ergo Praetor vindicat iniurias quas seruus sentire potest, licet non in contumeliam domini, ipsi illatas. Non leues iniurias sed atroces, quae non tantum ad corporis caesionem; sed etiam ad famae iacturam pertinent *d. l. 15. § 47. eod.* Ratio est, quod seruus manumissus licet, si quid infame gessisset in seruitute notaretur *argum. l. 14. D. de his qui not. infam. & diserte in l. 4. § 3. eod. & apud Photium Nomocan. tit. XIII. cap. 21. pag. 155.* In vltione iniuriarum seruis factarum ratio habebatur

tur conditionis serui *d. l. 15. § 44. & § 7. Inst. eod.* Forfan obiiciet mihi aliquis § 3. *Inst. eod.* In quo dicitur seruis ipsis nullam fieri iniuriam; sed respondeo hoc stricto iure quidem verum esse; sed si ius naturae & aequitatem spectes contrarium obtinere, huius autem in cognitione iniuriarum maximam habendam esse rationem, facile constabit cuilibet attendenti poenam quae ex lege introducta erat in desuetudinem abiisse, & aliam a Praetore statutam, qui totum hoc negotium ad se traxit, & aequitatis, quam vbique sectabatur, praeceptis accomodauit. Vide § 7. *Instit. de iniur.* & Gell. *lib. xx. cap. 1.* Si serui se invicem maledictis prosequerentur nullam inde oriri actionem patet ex Plauto *Persa Act. 11. sc. 4. vs. 20.* Ius sepulturae habebant. Innumerae hoc testantur inscriptiones. Sepulcra libertis & seruis communia inuenies apud Gruterum *pag. 934. n. 13. & 936. n. 1.* Ancillae, *pag. 938 n. 1.* Vernae, *pag. 947. n. 10.* A seruis sibi inuicem posita, *pag. 959. n. 12. pag. 966. n. 1. pag. 975. n. 4. pag. 987. n. 8. pag. 998. n. 8. & alibi saepius.* Ordinarii vicariis monumenta exstruebant Gruterus *pag. 986. n. 2.* apud Pignorium *de seruis pag. 498.*

HERMEROTI. VICARIO. SVO
LVERCVS SVBVILLICVS
HORTORVM ANTONIANOR
BENEMERENTI. FECIT

Con-

Confirmant hoc Iureconsulti nostri ex quibus discimus impensas in funus serui ab extraneo factas a domino esse restituendas *l. 31. § 1. D. de religiof.* Quin locus in quo seruus sepultus religiosus est *l. 2. pr. eod.* adde Fornerium *rer. quot. lib. vi. cap. 3.* Et Dis Manibus servorum sacra fiebant Varro *de ling. lat. lib. v. pag. 34. vs. 39.* Testimonio servorum credebatur si alia probatio ad eruendam veritatem deficeret. *l. 7. D. de testib.* Inque iis locus erat tormentis, ubi iusiurandum in liberis hominibus obtinebat. Noodt *Probabil. lib. 1. cap. 13. § 15.* Sed & ipsorum iusiurandum religione non carebat *l. 25. D. de Iureiur.* Hinc etiam seruo conditione delata in iudicio iuranti, hoc iusiurandum domino ad exceptionem proderat *l. 23. D. eod.* Huc etiam refero iusiurandum quod dominis antequam manumitterentur praestare solebant, quod eos quidem non civiliter obligabat; sed religione sua adstringebat ad iterum postquam e manu emissi essent, patrono iureiurando operas promittendas. *l. 44. D. de liberali causa.* Quoniam naturalis iuris participes erant serui, quae facti erant utpote naturalia sibi stipulari poterant. *l. 38. § 6. D. de V. O. & § 2. Instit. de stipul. seru.* Ex delictis etiam ideo obligabantur *l. 14. D. de oblig. & act.* Imo ex contractibus, sed naturaliter, qua de re utpote non ita facili speciali agemus capite.

C A P.

CAP. V.

Serui naturaliter obligantur
& obligant.

SERuos ex contractibus naturaliter obligari & obligare diserte docetur *in l. 14. D. de obl. & act.* Cumque naturaliter obligari possint, inde sequitur pro eis recte fideiuberi, non tantum apud extraneos *l. 13. D. de condict. indeb.* verum etiam apud ipsum dominum § 1. *Instit. de fideiuss.* Constituitur quoque, ut clarissime demonstrant H. Grotius & Scipio Gentilis *ad Epist. D. Pauli ad Philem. vs. 18.* At aliquis, negans seruos naturaliter obligari, mihi obiiciat, verba Pauli Iurisconsulti *in Sent. lib. 11. tit. 13. § 9. Seruus si mutuam pecuniam seruitutis tempore acceperit ex ea obligatione post manumissionem conueniri non potest.* Facile me inde extricabo, cum enim tantum naturaliter seruus obligatur, ex ea obligatione actio nasci non potest, si tamen soluerit post manumissionem solutio rata est neque competit condictio indebiti. Eleganter idem Paulus *in d. l. 13. de condict. indeb. Naturaliter etiam seruus obligatur, & ideo si quis eius nomine soluat, vel ipse manumissus (ut Pomponius scribit) ex peculio cuius liberam administrationem habeat repeti non*

non potest. Sed multo grauius quid heic obiici potest. Obligationem quancunque verbis in aliam transferre licet, eamque aut ciuilem, aut naturalem, perinde est: euidenter Vlpianus *in l. 1. D. de nouat.* A seruo autem etiam si quis stipulatus fuerit quod sibi ab altero debebatur, eique promiserit seruus; prior tamen obligatio manet, non secus ac si nullus postea promississet § 3. *Instit. quib. mod. toll. obl.* Hunc nodum nectit Cuiacius Obseru. lib. VIII. cap. 11. quem me soluturum licet meis viribus non confidam; quod tamen in mentem venit, utcunque fuerit, dicam. Vlpianus *d. l. 3.* ait *nouari verbis potest: dummodo sequens obligatio aut ciuilitate teneat aut naturaliter: ut puta si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit.* Non inde sequitur omnino naturalem obligationem alteri antiquiori superuenientem eam tollere. Specialis mihi videtur esse ratio, cur seruo intercedente, quamuis hoc etiam in casu se naturaliter obliget, nulla tamen fiat nouatio. Illam rationem inuenies in verbis Iustini Imperatoris *d. § 3. Nouatio fit interuentu nouae personae, aut si eadem persona obligata sit a qua postea stipuleris.* Iam vero hic promittente seruo, nulla est persona: non enim ex persona domini hoc facit, quia eo inscio, & non de re peculiari se obligauit. Hujus distinctionis, quem producam, auctorem habeo Theophilum. En tibi eius verba: *Εάν οἰκέτην τις ἐπέ-*

ρωτήσῃ τὸ ἕτερον χρέος, τῆνικαῦτα ἢ πλεονέχεια ἐνοχὴ μῖνει ἀσάλευτος ἐπὶ χήματος, ὡσανεὶ μηδεμιᾶς μετὰ ταῦτα γενομένης ἐπερωτήσεως. Καὶ μὴ τις λεγέτω ἔτι ὁ οἰκέτης φυσικῶς ἐπερωτηθεὶς ἐνοχος γίνεται ἀμελεῖ καὶ αἱ δαθέντες ὑπ' αὐτῶ ἐγγυηταί, καὶ φύσει καὶ νόμῳ ἐνέχονται ἢ δὲ φυσικῆ ἐνοχῇ νοβατζιῶνα ποιεῖν δύναται· ἀλλὰ δεῖ πρὸς τῆτο λέγειν, ὅτι ποιῆ νοβατζιῶνα, εἰ μόνον τὸ τίμησθαι φυσικὴν ἐνοχὴν· ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπεῖναι πρὸς ἄλλον ἀπρόσωπος δὲ πρὸς τοῖς νομικοῖς δὲλθ. *Si quis a seruo debitum alterius stipulatus fuerit, tunc prior obligatio immota manet in eadem forma, non secus ac si nulla stipulatio subsequuta esset. Ne vero quis dicat: seruus a quo aliquis stipulatus est naturaliter obligatur, (vtique ab eo dati intercessores & naturaliter & ciuilitur tenentur) naturalis autem obligatio nouationem efficere potest. Sed respondendum est ad illud, non sufficere ut naturalis obligatio nascatur, ad nouationem faciendam; sed etiam adesse debere personam: seruus autem apud Iurisconsultos personam non habet.* Si iubente domino promissit seruus nullum dubium quin procedat expromissio. Pariter si de peculio. Exemplum dabo: Titius centum debet Maeuio, at Stichus totidem ex peculio debet Titio: si igitur Maeuius a Sticho centum illa stipuletur fiet nouatio; Titius scilicet liberabitur & Stichus Maeuio obligabitur. Ratio, quod tunc rem peculiarem gesserit, & ex persona domini procedat intercessio, quae alias nul-

la

la est. Non igitur mirum si pupillo promittente sine tutoris auctoritate procedat nouatio; vtraque enim ibi adsunt requisita, & obligatio naturalis, & persona ciuilis. Porro Cuiacius loco allegato, ex l. 20. D. de fideiuss. docet, si seruus extra peculium, & infcio domino, fideiusserit & ex peculio soluerit, tamen domino competere conditionem indebiti: Indeque concludit, eo in casu, secundum Sabinianos saltem, vt ait, seruum naturaliter non obligari. Sed videamus. Rationem huius conditionis, quae domino competat, inuenio, argumento a contrario defumto in l. 49. D. de pecul. vbi dicitur, *Si ignorante me seruus meus negotia mea administrauerit, tantidem debitor mihi intelligetur quanti tenebatur, si liber negotia mea administrasset.* Similiter seruus non iubente domino, vel extra causam peculiarem aliquid agens, verbi causa fideiubens, non magis obligat dominum ac mandatarius, qui praeter mandatum fideiuberet, quando mandantem non obligari certissimi iuris est. Seruus autem ipse omnino naturaliter obligatur, licet ea obligatio in seruo qua seruo nullum effectum habere possit, & quamdiu in seruitute manet idem sit seruus obligetur an nullus. Attamen affirmare non dubitem ei; qui post fideiussionem ex peculio manumittatur, nullam prodesse indebiti conditionem. Contrarium certe ex d. l. 20. colligi non potest; ait quidem

D 2

ibi

ibi Iureconsultus *fideiussionis nomine seruum obligari non posse*; sed de ciuili & efficaci obligatione, quae actionem producat, intelligi id debet. Et recte sane, cum enim nec domini iussu, nec cum emolumento eius, nec propter peculium fideiusserit, nulla ex actionibus quod iussu, de in rem verso, aut de peculio, quae contra dominum dari solent, competit, neque ciuilitur, neque naturaliter obligatur, adeoque pecuniam ex peculio datam iure condicere poterit. Deinde, etiam hoc in casu, quoniam personam non habet, perinde est seruus fideiusserit an nullus? Aliud obtinet in filiofamilias, tunc semper datur actio de peculio contra patrem; quamuis enim iniussu eius & extra rationes peculiare fideiusserit, ciuilitur & valide obligatur, utpote qui ciuilem habeat personam. De compromisso & iureiurando quod addit Cuiacius idem dicendum, quod de fideiussione. Quemadmodum Procurator sine expresso mandato de lite transigere non potest *l. 60. D. de Procurat.* adeoque nec compromittere, ita neque seruus domino inficio. Deinceps Procurator non potest iusiurandum deferre, ergo multo minus seruus, qui, ut verbo rem absoluam, equidem acquirere potest domino obligationem; sed eum promittendo obligare nequit: quia melior per seruum domini conditio, non autem deterior, eo inficio, fieri potest. *l. 133. D. de R. I.* Atque hinc & in

in pandectis & in Institutionibus de stipulatione, nusquam de promissione seruorum agitur, ut recte obseruat Rittershusius *ad tit. 17. lib. III. Instit.* Seruus proinde, quae summa est huius tractationis, qui extra rationes peculiare, & iniussu domini, quid egit, se ipsum quidem naturaliter obligauit; sed respectu domini, aut eius cum quo contraxit nihil egit quamdiu seruus manet; quia ut iam dixi, contractus seruorum omnem valorem sumunt ex domini consensu, aut expresso, si diserte iusserit, aut praesumpto, si rem peculiarem administrauerit seruus, siue quum aliqua utilitas ad dominum e negotio gesto peruenit. Nunc ulterius progrediamur & videamus an serui alios obligent. Extraneos domino per seruos valide obligari ex ante dictis abunde elucet. Dispiciendum possintne sibi ipsis aliquem naturaliter obligare, siue is dominus fuerit, siue non. De extraneo exemplum est *in l. 14. D. de obl. & act. Si seruo, qui mihi mutuum pecuniam dederat, manumisso soluum, liberor.* Si nulla obligatio liberatione non opus est. Conferri debet cum hac lege § 10. *Instit. de mandato*: ubi dicitur liberari quidem eum qui dispensatori manumisso, per ignorantiam, pecuniam, quam ab eo foenori acceperat, soluit; *quamuis stricto iure non posset liberari, quia alii solussset, quam cui soluere debuit.* Distinguendum hic mihi videtur vndenam seruus extraneum sibi obligauit, an ex

re dominica? quam speciem esse illius paragra-
phi, ex Theophilo, & inde quod *Dispensatoris*
mentio fiat, colligi potest; an ex re peculiari?
Si ex re dominica profecto cum Iustiniano dicen-
dum, stricta iuris ratione non liberari qui manu-
misso soluit, sed ei prodesse *probabilem & iustam*
ignorantiam. Si ex re peculiari, rursus videndum,
dominus seruo manumisso peculium reliquerit
nec ne: si non reliquerit, idem obtinebit, quod
in superiori specie; contra, si reliquerit, nullum
dubium, quin prorsus liberetur seruo manumisso
soluens. Dominum ipsum aliquando naturaliter
seruo debere discimus ex Paulo l. 38. § 3. *D. de*
condit. & demonstrat. Sed imprimis egregia sunt
Tryphonini verba in l. 64. *D. de condit. ind.* ea
quod mirifice ad rem nostram faciant heic adscri-
bere non refugio: *Si quod dominus seruo debuit*
manumisso soluit, quamuis existimans ei se aliqua
teneri actione, tamen repetere non poterit; quia na-
turale agnouit debitum: ut enim libertas naturali
iure continetur, & dominatio ex gentium iure in-
ducta est, ita debiti vel non debiti ratio in condi-
tionem naturaliter intelligenda est. Huc referri po-
test *χαρισίς* Euripidis qui in *Suppl.* v. 870. inter
boni viri laudes refert,

ἄκραντον εἰδέν εἰς οἰκέτας ἔχων.

Qui nihil promisit, ne seruis quidem, quod
non praestet.

Mihi

Mihi forte opponet aliquis § 6. *Instit. de noxal.*
act. *Namque inter dominum & eum qui in potesta-*
te eius est nulla obligatio nasci potest. Sed hic, per
obligationem, civilem esse intelligendam, ex se-
quentibus patet, vbi dicitur actionem ideo inde
nasci non posse; quae ex sola civili obligatione,
nunquam ex ea quae naturalis tantum est, da-
tur.

C A P. VI.

De Iure vitae & necis, quod do- mini habebant in seruos.

EX his quae in superioribus tractauimus, cla-
rissimum in modum liquet seruos iure natu-
rali vsos, indeque facile concludi posset eos pro-
miscue interficere nunquam apud Romanos lici-
tum fuisse; sed aliis adhuc argumentis, eo vnice
facientibus hoc adstruam. Constat antiquissi-
mis temporibus admodum humaniter seruos a Ro-
manis habitos fuisse, de aetate Coriolani sic lo-
quitur Plutarchus in eius vita pag. 225. *D.* *καὶ*
γὰρ ἐχρῶντο πολλῇ πρὸς τῆς οἰκέτας ὀπτικείας τόπῃ,
ἀλλὰ αὐτεργίαν, καὶ τὸ κοινωνεῖν ἀφαιτίας ἡμερώτερον
ἔχοντες πρὸς αὐτὰς καὶ συνηθέστερον ἦν δὲ μεγάλη
κόλασις οἰκέτα πλεημελήσαντι, εἰ ζύλον ἀμάξης
ᾤει

ὃ τὸν ῥυμὸν ὑπερείδῃσι ἀράμεν. διεξέλθοι ἡδὲ γὰρ γεινίασιν ὁ γὰρ τὰ τοιαυτῶν, καὶ ὀφθαίσι ἡδὲ συνόικων, καὶ γειτόνων, ὅσα ἔτι πῖσιν εἶχεν· ἐκαλεῖτο δὲ Φερκίφερ. *Ea enim aetate multa benignitate utebantur erga seruos; quia & ipsi operabantur, & eiusdem victus erant participes, ideo mansuetius & familiarius cum illis agebant. Magna autem erat poena serui delinquentis, si, sublato ligno currus, quo iugum suffulciunt, per viciniam obambulet. Cui enim hoc euenerat, & quem ita viderant contubernales atque vicini, ei nulla amplius fides habebatur. Vocabatur autem furcifer.* Hinc, ad contumeliam, quae seruili nomini inerat, euitandam, eos olim familiares vocabant. Seneca *epist.* 47. *Ne illud quidem videtis quam omnem inuidiam maiores nostri dominis, omnem contumeliam seruis detraxerint? Dominum patremfamiliae appellauerunt, seruos familiares.* Quae ad verbum ex Seneca descripsit Macrob. *Sat. lib. I. cap. II. pag. 194.* Confer P. Fabri *Semestr. lib. III. cap. 15. pag. 217.* Idem fere factitatum ab Heracleotis, refert Athen. *lib. VI. pag. 263. E.* quibus cum se in seruitutem dedissent Maryandyni eos honesta appellatione δωροφόρος nominauerunt. Ita vulgo legitur apud Dipnosophistam, sed non capio cur dicti fuissent δωροφόροι *dona portantes.* Existimem scribendum δωροφόροι, *haestigeri*, id est *satellites, corporis custodes*, eaque lectio inuenitur in omnibus antiquis I. Pollucis editionibus *lib. III. § 83.*
Est

Est quoque nomen serui in inscriptione apud Gruterum *pag. 1002. n. 10.* Pari pacto Sicyonii habebant suos κορυνηφόρος, *clauigeros.* Sed e diuerticulo in viam redeo. Valde inducor ad credendum Romanos nunquam pro labitu seruos occidisse, quoniam nusquam in ipsorum historiis inuenio mancipia graui morbo aut vitio laborantia interfecta fuisse; licet aliquando nullius pretii fuerint, qualia memorantur *in l. 43. § 6. ad Ed. Aedil.* In familia aetate defectos, turbos, caecos, mutos & furiosos reperiri liquet *e l. 3. § 7. 8. 9. 10 & 11. ad SC. Silanian.* Hi autem serui vocantur *onerosi*, *l. 8. § 4. D. mandati.* Quin vituperatum in Catone Maiore, cum seruos propter senectutem ad labores sustinendos impares distraxisse: Plutarch. *in ejus vita pag. 338. E.* Quid si eos trucidasset? Postea sub Caesaribus, cum quidam forte seruos morbosos interficerent, constituit Claudius apud Sueton. *in ejus vita cap. 25. Quod si quis necare quem mallet, quam exponere, caedis crimine teneri.* Si dominis non fecus ac pecudes seruos interimere permissum fuisset; cur quaeso in lege Iulia de adulteriis, seruus etiam numeraretur inter personas quas marito occidere licet, si eum deprehenderit uxorem suam adulterantem *l. 24. pr. D. de leg. Iul. de adult.* hoc profecto tunc inutile foret. At vero ex ipsa natura seruitutis apud Romanos colligo non omnia dominis in seruos licuisse: ait enim Gaius, *l. 1. § 1.*

D. de his qui sui & al. iur. potestatem dominicam esse iuris gentium, id significat, ut recte exponit Noodtius, in commentario ad h. t. illam potestatem relictam in simplicitate iuris gentium non accepisse formam nouam a iure ciuili: atqui iure gentium non magis seruum innocuum quam hominem liberum interficere licet. Euripid. in *Hecub.* ὕψ 291. de Graecis.

Νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος,
καὶ τοῖσι δούλοις καὶ ται αἵματ' ὦει.

*Lex eadem apud vos de liberorum hominum
Et de seruorum caede obtinet.*

Male Auellanus, qui *locorum restituit.* & explicat. cap 23. ex hoc loco ostendere satagit legem fuisse apud Graecos, qua hostes bello capti vetantur interfici, cum tamen Euripides loquatur de iis qui jam in seruitutem redacti sunt, & quocumque tandem modo. Omnia enim seruorum genera vocabulo δούλοις continentur, si de bello captis haec tantum intelligi voluisset Tragicus, pro δούλοις scripssisset αἰχμαλώτους aut δοριαλώτους. Ad negotium nostrum redeo. Haec si ita se habeant inquiet aliquis, quidnam erit ius illud vitae & necis, quod ciuibus Romanis in seruos suos competeat? Dicam breuiter quod res est. Primi patresfamilias cum constituerent aliquam rempublicam Regibus aut magistratibus mandantes curam publicorum negotiorum, quisque do-

mi

mi suae sibi referuabat de vxorum, liberorum seruorumque suorum delictis cognoscendi, & in ea animaduertendi potestatem. Hoc etiam factitatum a Romanis. Si roges cur legibus Romuli firmata quidem sit patria potestas non autem dominica respondebo, quae est coniectura Abr. WIELING, praeceptoris mei, in causa esse paupertatem veterum; qui & seruis parcissime utebantur & captivos denotabant civitate: nam & insequentibus temporibus vnicum habuerunt, qui ab heri sui nomine Lucipor, Marcipor &c. appellabatur, ut notissimum est. Eadem vero religione domestica illa patrumfamilias iurisdictio exerceri debebat qua publica. Grotius *de Iur. Bell. & Pac. lib. III. cap. 14. § 3.* Thomafius *Dissert. de usu pract. tit. Instu. de H. Q. S. V. A. I. § 15.* Apposite Seneca *de Benef. lib. III. cap. 18.* Nam si seruo, quo minus in nomen meriti perueniat, necessitas obest & patiendi ultima timor: idem istud obstabit, & ei qui regem habet, & ei qui ducem: quoniam sub dispari titulo, paria in illos licent. Videntur autem aliquando patresfamilias in rebus grauioribus in consilium aduocasse cognatos, amicos aut vicinos. V. Dionys. Halic. *Ant. Rom. lib. II. pag. 88. ὕψ 14.* Seneca *de Clement. lib. I. cap. 15.* & Valer. Max. *lib. V. cap. 8. exemplo 2.* Imo aliquando ipsam familiam, Plutarchus, quem citat Grotius, in *Catone Mai. pag. 349. A.* τὸς ἀξιον εἰργάσθαι πρὸς νόμους δόξαντας, ἐδικαίως κελθόντας ἐν τοῖς πᾶσι, ἢ κα.

E 2

ei uoluntate feru. Qui videbantur aliquid morte
 piandum perpetrasse, eos morti condemnabat si ab
 omnibus confertus iudicati, damnati forent. Simile
 quid inuenio in Petronio cap. 53. *Iam reus fa-*
ctus dispensator, & iudicium inter cubicularios a-
ctum. Aliquando mandabat dominus iurisdictio-
 nem suam, in vrbe actori, seu dispensatori, Petron.
 cap. 30. *Dispensatorem deprecari sumus seruo remit-*
teret poenam. & ruri villico, Cato dere rust. cap. v.
Si quid deliquerit familia pro noxa bono modo vin-
dicit villicus. Iniuria igitur multi, inter quos &
 Pignorius de *Seru.* pag. 13. ius vitae & necis do-
 minorum sanguinarium & immane praedicant:
 nullo enim pacto, aequitati aut iuri naturali re-
 pugnat. Heineccius *Ant. Rom lib. i. tit. 8. § 2.*
in nota. Haud inficias iuero dominos crudeles &
 malos, eo in perniciem seruorum abuti potuisse;
 sed quae res adeo est sancta, quam non impurae
 manus polluant? Vidimus Romanorum, anti-
 quis temporibus, erga seruos benignitatem, &
 in exercenda domestica iurisdictione aequitatem,
 quae maxima videtur fuisse ante tempora bello-
 rum Punicorum, quando serui rari erant, & po-
 tissimum Itali. Postquam vero, deuictis exteris
 nationibus, fines Imperii sui longe lateque propa-
 garunt Romani, in immensum auctus est seruo-
 rum numerus, qui hostili adhuc contra dominos
 animo praediti, vt aliquis diceretur habere tot
 hostes quot seruos, & non solum contra domi-
 nos;

nos; sed contra ipsam rempublicam, ita vt crebro
 turbas mouerent, & tantas quidem, quae in exitiosa
 pene bella erumperent, propter frequentes illas se-
 ditiones inuisi, solito durius sunt habiti. Quin cum
 mollities & luxuria, ingenti vitiorum caterua stipa-
 tae se in rempublicam insinuassent, & bellorum
 ciuilium licentia quibuscunque sceleribus impu-
 nitatem praestitisset, domini crudeliter profus
 & inhumane seruos tractarunt. Leuibus & nul-
 lis fere de causis miseros in crucem agere, & fae-
 pe animi oculosque oblectandi causa bestiis di-
 laniandos obiicere non dubitauerunt. Adeo ut
 tunc recte iis applicari potuerit illud Lactant.
Diuin. Institut. lib. vi. cap. 20. § 14. Non parcunt
etiam innocentibus; sed exercent in omnes, quod in
malorum trucidatione didicerunt. Et tunc etiam
 inter vulgaria iura obtinuit in seruum nihil non
 domino licere. Agnoscis verba Senecae *Contro-*
uers. xxxiv. pag 217. Ea autem atrocitas iustitiae
 speciem prae se ferebat, & domini vi suae iuris-
 dictionis domesticae seruos commeritos ita puni-
 re censebantur. Etenim si semper constitisset de
 innocentia miserorum horum mancipiorum,
 quidni dominus aequae ob seruum inhumaniter
 trucidatum plecteretur, ac ille qui alienum inter-
 fecerat. Sed nemo praesumebatur rem propriam
 animi causa corrumpere, aut eius sponte sua ia-
 cturam facere velle. Idem vero in hac iurisdi-
 ctione domestica obtinebat, quod in publica;

etiãsi iniquam sententiam tulisset paterfamilias, ramen ius dixisse existimabatur. Republica postea demum sub Augusto pacata, coeptum est obuiam iri effrenatae illi dominorum licentiae, & primo quidem, ni fallor, lege Petronia, qua de agemus in sequenti capite.

CAP. VII.

De lege Petronia.

NON vna sententia est Eruditorum de aetate legis Petroniae; sed doctrina & diligentia H. Noordkerkii effectum mihi videtur, vt maxime probabilis sit ea, quae tempus legis huius ferendae ad Augusti principatum reiecit. Idem Noordkerkius varias proponit coniecturas de eius auctore occasione & materia, quae apud ipsum videri queunt *cap. III. § 8. & sequent.* Paucula quae sese mihi obtulerunt, vtut fuerint in medium proferam. Occasionem legi dedisse hariolor historiam Androcli, quam narrat Aelian. *de animal. lib. VII. cap. 48.* & Gell. *lib. v. cap. 14.* Accidisse autem sub Augusto e Gellio coniiicio. Androclus ille, publice interrogatus a Caesare, qui ludos exhibebat, cur leo contra eum emissus ipsi pepercisset, narrat, domini iniquis & cottidianis verberibus ad fugam ada-

adactum in deserta Africae loca sese contulisse, ibique leoni huic consueuisse: e fuga autem retractum, dominoque redditum, ad bestias ab eo condemnatum fuisse. Populus, qui vt seruitutis vinculo & poena solueretur, obnixè flagitando effecerat, domini crudelitate permotus, agnitaeque eius iniustitia, forsan occasionem dederit Tribunis Pl. Plebiscitum condendi, ab eo, cui haec Prouincia, siue sorte, siue collegarum consensu obrigerat, denominatum, quo dominis interdiceretur vltra arbitrio suo seruos bestiis obicere. Iam suboluit, quae eius sagacitas est, Noordkerkio non legem esse ita proprie dictam, sed Plebiscitum. Attamen non ostendit aliquem ea aetate Tribunum Pl. fuisse, cui nomen Petronio. Talem mihi inuenisse videor in fragmento SC. conditi occasione ludorum saecularium ab Augusto editorum, quibus ipsis forte historia Androcli accidit. Fragmentum illud est apud Gruterum *ibef. inscript. pag. 328.*

S. L. CESTIVS. L. PETRONIVS. RV.
V. F. LVDOS. SAECVLARES. POST.
COMPLVR.
PPA. TRIBVNIC. POTESTATE. FVTV-
ROS. QVO.

Per Ludos saeculares hic intelligendos esse ab Augusto editos ex Consulibus C. Silano & C. Furnio, qui in fine SC. nominantur, manifesto liquet,

quet, & nemo dubitare poterit, qui legerit apud Censorin. *cap. v. pag. 23. Quintos ludos* (saeculares) *Furnio C. Iunio Silano cos. 737. Caesar Augustus & Agrippa fecerunt.* At vero difficultatem hic pariet quod vulgo dicatur legem Falcidiam latam A. V. 713. vltimum Plebiscitum fuisse: verum enimvero, cum ea opinio nullum veterum, quod sciam, auctorem habeat, efficere non poterit quominus Petronianum Falcidiano recentius Plebiscitum esse queat. Grauius erit quod alii forte obiicient, post Principatum ab Augusto capessitum nulla populi concilia, in quibus Plebiscita rogarentur, habita, aut si adhuc fuerint, ab Augusto, vtpote Tribuno pl. perpetuo, & primario, Plebiscita esse denominanda. Quod ad prius illud attinet ea adhuc aetate fuerunt comitia populi solius, ad creandos magistratus plebeios, tribunos verbi causa, indeque dicta sunt *comitia Tribunitia*, quorum meminit Sueton. *in Aug. cap. 40.* Quae cum eodem ritu & eadem ratione conuocarentur, qua comitia tributa legum ferendarum causa, non video, cur haec non aequae potuerint haberi, & Plebiscita in iis condi. Ad posteriorem difficultatem: non inficias eo Augustum fuisse primum & perpetuum Tribunum Pl. Sed nihilominus vbi rogatio ad populum ferenda erat more maiorum sorte, aut collegarum consensu vnum Tribunorum electum, a quo deinceps denomi-

nominaretur Plebiscitum, dicere quid vetat. Nihil autem hoc facto derogabatur auctoritati Caesaris Augusti, qui potissimum ideo tribunitiam potestatem susceperat, vt sacrosanctus esset, & appellantiibus intra pomoeria, additum ipsi speciali priuilegio primum militare, succurreret. Recte id obseruat Casaubonus *ad Sueton. Octau. cap. 27.* Ergo facile Petronio concedere potuit Augustus, vt hanc legem ferret, & a se diceret Petroniam. Quid cautum fuit lege Petronia nemo facile affirmauerit, nec clare indicat Modestinus *in l. II. § 2. D. ad leg. Corn. de Sic. Post legem Petroniam & SC. ad eam legem pertinentia, dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio seruos tradere; Oblato tamen iudici seruo si iusta sit domini querela sic poenae tradetur.* Saepius laudatus Noordkerkius *pag. 106.* autumat lege Petronia tantum, in genere dominorum saeuitiam cohibitam ab Augusto. Quod cum ipse haesitabundus proponat, non, credo, aegre feret si in diuersas partes eam, & autumem eo Plebiscito veritum fuisse ne domini seruos suo arbitrio bestiis obiicerent, atque id vnice: reliqua enim, quae ad saeuitiam, prostitutionem, grauiorum criminum coercitionem, & ius lanitae vendendi pertinent, deinceps addita videntur Senatusconsultis ad eam legem pertinentibus. Si roges cur tantum de seruis bestiis non obiicendis hac lege cautum putem, dicam: ea quam

hariolatus sum legis occasionem fuisse coniecturae istius ansam praebet, & praeterea pugna cum bestiis omnium frequentissima erat seruorum poena. Adde rationem. Domini hoc pacto simul auaritiae, iracundiae & delectationi suae inserviebant. Auaritiae, quia seruos illos vendebant: Modestinus *d. l. § 1. seruo sine iudice dato, non solum qui vendidit, poena, verum & qui comparauit tenebatur.* Iracundiae, quoniam seruus ita crudelissimum mortis genus subibat. Delectationi denique: dominus ipse quoque spectaculo interesse poterat, & seruum a fera laniatum oculis usurpare, qua re homini Romano, qui panem & Circenses anxius optabat, nil gratius aut incundius. Cum igitur propterea domini admodum faciles essent in seruis ad bestias dandis, & insuper casus Androcli populi indignationem excitasset, hoc duntaxat lege Petronia effectum videtur, vt domini impedirentur seruos *arbitrio suo*, id est proprio & domestico iudicio, arenae damnare. Si Noordkerkius ex Suetonio mihi opponat Vitellium vnum e seruis lanistae vendidisse, in promptu erit responsio, hoc nimirum salua lege Petronia fieri potuisse, qua nihil ea de re constitutum fuerat, idque demum factum Senatusconsultis ad eam pertinentibus, temporibus Adriani, teste Spartiano *in eius vita cap. 18.* Quaenam porro poena nostro illo Plebiscito, an vero prorsus nulla statuta fuerit, iux-

iuxta cum ignarissimis scio. Sequentibus temporibus eo deuenit res vt prorsus ablata dominis fuerit domestica iurisdictio, quod scilicet ad ius occidendi seruos attinet, Caius *Inst. lib. 1. tit. 3. § 1. Occidendi seruos suos domini licentiam non habebunt.* Id quoque ab Adriano esse adseuerare non dubito, quippe qui auctores allegare possim maximi nominis viros, Cuiacium *Obserrat. lib. vi. cap. 17.* Pithoeum *ad collat. leg. Mos. & Rom. tit. 111. § 3. num. 11.* Fornerium *rer. quotid. lib. 11. cap. 29.* Bynkershoekium *in Opuscul. pag. 165.* Quibus nescio an addam Oizelium, *ad Caium loco supra dicto.* Ipsi id potissimum ex Spartiano affirmant *in vita Adriani cap. 18. Seruos a domino vetuit occidi, eosque iussit damnari per iudices si digni essent.* Difficultates, quas aliqui hic habent propter *l. 53. § 3. D. de legat. 1. & l. 96 D. de V. S.* recte infringit Noordkerk *pag. 117.* Antoninus vero Pius voluit eandem poenam esse domini, qui seruum, non in iudicio auditum, occidisset sine causa, ac extranei *l. 1. § 2. D. & § 2. Instit. de H. Q. S. E. A. I.* Et Paulus *in collat. leg. Mos. & Rom. tit. 111.*

C A. P. VIII.

A quibus serui iudicati fuerint.

Vidimus dominis ius seruos suos iudicandi, eosque non tantum bestiis obiciendi, verum etiam quouis modo occidendi ablatum esse. Dispiciamus nunc ad quos haec iurisdictio pertinerit: etenim secundum M. Senecam *Controu. xxv. pag. 176. Ne de seruo quidem, omni loco, aut omni genere, aut per quos libebit, aut cum quibus libebit, supplicium sumi fas est. Adhibeturque ad ea magistratus ob custodiam non laetitiam.* Non omnium fuit Magistratuum seruorum crimina, grauiora intelligo, vindicare. Municipalibus certe non licuisse docetur *in l. 12. D. de iurisd. Modica tantum castigatio, quae & dominis, illis competeat.* Imo si a Magistratu Municipali ita caesus fuerit seruus ut decedat, acquiri domino actionem legis Aquiliae constat *e l. 17. § 2. D. de iniur.* Vide Noodtium *ad leg. Aquil. cap. vi. pag. 145.* Praefecto Vigilibus seruos ultimo supplicio afficere licuerit nec ne, ambigitur, affirmat Cuiacius *in explic. Nou. XIII. & Faber Rational. ad l. 3. § 1. D. de offic. Praef. Vig.* Negat Noodtius *Probab. lib. II. cap. 5.* quem sequitur Schultingius *in enarrat. D. lib. I. tit.*

tit. 15. Sed ignoscant vtriusque viri manes, si non pedibus iuero in eorum sententiam. Ad eam firmandam Noodtius adfert *l. 3. § 1. D. de Offic. Pr. Vig.* vbi dicitur cognoscere de furibus, incendiariis, effractoribus & raptoribus; nisi tam atrox & famosa fuerit persona vt Praefecto Vrbi remittatur. Sed ipsissima illa verba mihi videntur contrarium evincere. *incendiarum* enim morte plectuntur, Paulus *Sent. lib. v. tit. 20. & l. 48. § 12. D. de poen. Effractores* aliquando in metallum detruduntur *l. vn. § 2. D. de effract. & l. 48. de bon. lib.* At, inquit, non de famosis & atrocibus personis cognouit Praefectus Vigilibus: verum hoc est, & talis fuit Eques ille *τοὐχόπουλος*, qui effracto alieno pariete pecuniam abstulerat, quem D. Marcus ideo per quinquennium Vrbe, Italia & Africa abesse iussit *l. vnic. § 2. D. de effract.* nihil tamen hoc impedit quominus serui potuerint a Praefecto Vig. capite mulctari. Porro inferent *in l. vlt. de Pr. Vig.* diserte docere Vlpianum ex rescripto Seueri & Antonini eos qui conuicti fuerint dolo malo incendium fecisse, ad Praefectum Vrbi remittendos, imo etiam fugitiuos dominis esse restituendos; Quod ad prius attinet, quamuis in praecedentibus mentio facta fuerit insulariorum, qui serui erant, ad eos illud referri non debere, sed ad liberos duntaxat homines, de quibus itidem loquuntur Imperatores, omnino existimem. De

fugitiuis: hoc omni difficultate vacat; nam & Magistratus qui in Prouinciis merum Imperitum habebant, & in cuiuscunque conditionis homines ius gladio animauertendi, leguntur fugitiuos a se deprehensos dominis restituisse. Hinc Cicero ad Proconsules P. Vatinius & P. Sulpicium scribit, vt si qua Dionysium seruum fugituum eruere possint, ipsi restituendum curent. *lib. v. epist. 10 & 11. & lib. XIII. epist. 77.* Conuenienter rationi dominis reddebantur fugitiui: cum enim soli damnum domesticum passi essent, ipsorum quoque arbitrio permittendum erat velentne seruum castigare, an fugam condonare. Tunc quum domestica iurisdictio dominis maximam partem iam adempta erat; tamen eis adhuc remittebantur fugitiui, nisi pro liberis se gessissent; quia eo in casu grauius coërceri solebant, quam vt domini poenam infligere possent l. 2. *D. de seru. fugit.* Sed vt ad Praef. Vig. redeamus, dicam verbis Corn. van Bynkershoek; cuius maxima, sicut apud omnes, ita quoque apud me, auctoritas est, *lib. 11. Obseru. cap. 4. Animaduertisse & in seruos fures, etiam capitaliter, forte & in quoscunque viliores, omnesque qui in facinore deprehensi sunt.* Inde igitur, quod tantum capitaliter in seruos, aliquo in facinore deprehensos, animaduertent, sequitur non coram his dominos ob domestica crimina seruos suos accusasse, vtut haec iurisdictio ipsis propria videri possit.

posset, propter curam familiae publicae quae ipsis demandata erat, cui imperasse; cuius etiam, si qui peccauerant, delicta vindicasse, rationem dubitandi non video. Si non Praefecti Vig. erantne ergo dominis adeundi Triumuii Capitales? Eos refert Asconius, *ad Cicer. Diuinat. pag. 36.* de vilioribus hominibus & de seruis, ad columnam Maenianam supplicium fuisse. Fannii seruum a Triumuiro in crucem actum narrat Val. Max. *lib. VIII. cap. 4. § 2.* Nomen horum Triumuirorum falsos, pro more, iocos suppeditat Ciceroni *ad famil. lib. VII. epist. 13.* Sed neque ad Triumuiros dominos se contulisse existimem. Tantum videntur poenas ab eis exegisse, quos publici criminis aliquid patrantes deprehenderant. Et iam ante legem Petroniam illis hanc potestatem fuisse ex Asconio colligere datur. Haud profecto iniuria: nam ne tunc quidem quum maxime illibata erat Romanis domestica iurisdictio, videtur patribusfamilias licitum fuisse de publicis liberorum, aut seruorum flagitiis, vbi vellent cognoscere. Quosnam Magistratus tandem dicemus de seruis a domino accusatis statuisse: id nos docet Vlpianus *in l. 24. D. de pignerat. act. Plane si pro maledictis (seruum) coërcuit, vel vinxit vel obtulit Praefecturae, vel Praesidi.* Res igitur haec Romae pertinebat ad Praefectum Vrbi, & in Prouinciis ad Praesidem. Si plures auctoritates desideras eas tibi

tibi subministrabant Pithoeus *ad Coll. leg. Mos. & Rom. pag. 743. num. 1.* & Noordkerkius *Disquis. de lege Petr. pag. 104.* Huius bona cum venia liceat mihi dubitare iam Augusti temporibus prouinciam hanc Praefecto Vrbi demandatam esse, locus certe Taciti *Annali vi. cap. 11.* id non demonstrat: agitur enim ibi de Magistratu qui insolentiam & turbidum seruorum animum reprimeret, non autem de criminibus eorum, si a dominis accusati essent, inquireret. Seruos tamen a dominis crudelius habitos, & ad statuas aliaue loca, vnde eos religio abstrahere vetabat, fugientes, iam Augusti, aut saltem Tiberii aetate a magistratuum quodam, forsitan a Praefecto Vrbi, extra ordinem iudicatos, & alteri domino addictos fuisse, si verae eorum querelae essent, colligo ex M. Seneca *Controu. xxv. pag. 176.* & L. A. Seneca *de Ben. lib. 111. cap. 22.* Ab Adriano autem vsque ad aetatem Antoninorum, videntur domini, si quid grauius serui patrassent, adiisse Praefectum Vrbi aut Praesidem, qui videret, essetne scelus morte piandum, quod si ita iudicasset, dominis liberum fuisse genus supplicii, quo afficiendus erat, eligere: siue bestiis obiicere, siue in crucem agere, siue alio modo interficere vellent. Mutatum hoc est a D. Fratibus, qui non sufficere existimantes seruos a iudicibus, ad id constitutis, facinorosos & morte dignos pronuntiarum, iusserunt insuper vt ab iis quoque poena deter-

mina-

minaretur, si forent E. G. arenae mancipandi, nec alias id dominis licere. Elicio hoc e Marciani verbis *in l. 42. D. de contrab. emt. Domini neque per se, neque per procuratores suos, possunt saltem criminosos seruos vendere vt cum bestis pugnant: & ita D. Fratres rescripserunt.* Multi se torserunt quomodo in concordiam redigerent cum Marciano Spartianum, rati idem hic D. Fratibus attribui, quod Spartianus Adriano. Sed Ant. Faber hanc inter vtramque Constitutionem differentiam inuenit, quod Adriani temporibus tantum dominis ipsis vetitum fuerit seruos ad bestias vendere, Diuos autem Fratres etiam ne per Procuratorem fieret interdixisse. Argutam nimis, vt quam mollissime dicam, interpretationem? Si Adrianus dominis hoc vetuit, intelligitur profecto etiam vetuisse eorum Procuratoribus; perinde enim est tale quid per se aliquis faciat, an alteri faciendum mandet. Et si vera fuerit Fabri explicatio nihil prorsus sua Constitutione effecit Adrianus. Deinde multo minus extraneo seruum ad bestias vendere licebat quam domino: vt enim supra vidimus, caedes serui ab eo facta lege Cornelia de sicariis vindicabatur, quum dominus ex aduerso iure & merito seruum interfecisset praesumeretur. Aliam observationem tradit Noordkerkius *pag. 123.* quam ne molestum ei sit si meam facere nolim. Eam respuere videtur vocula *saltem*, quae, quod sciam,

G

am,

am, pro ne quidem nunquam vsurpatur. Deno-
tat hic *duntaxat, tantummodo*. Fateor equi-
dem illam verbi potestatem aureae & argenteae
aetatis scriptoribus incognitam esse; sed nemo est
qui eam in Iureconsulto nostro non ferat, vbi
resciuerit illa significatione vocabulo vsu Quin-
tilianum. *Declam. 296. Non licuit saltem in pa-
tria, non in domo sua, extremum illi spiritum ef-
fundere: sed quod contumeliosissimum, manibus pa-
rasiti, & impune occisus est.* Ceterum Marciani
verba, si nostram distinctionem admittas, omni
difficultate sunt vacua, & nulla ex parte Spar-
tiano aduersantur. Seruos porro dominis aliquan-
do redditos vt poenam a iudice praescriptam illis
infligerent constat *e l. 16. § 1. D. de public. &
vectig. Si quis improfessus seruus fuerit, & proba-
bitur in commissum cecidisse, & aut uxorem corru-
pisse domini dicatur, aut aliud quid grauis admi-
sisse, vt cognoscat procurator: & si in his causis
esse compertus sit, aestimetur, & in poenam domi-
no tradatur.* Adde *l. 38. § 4. D. de poen.* Defini-
ta erat a magistratu poena ex Constitutione D.
Fratrum: neque maiorem dominus seruo impone-
re poterat *l. 5. D. de manumiss.* *Is seruus, qui
hoc intenderit, nec impleuerit, in opus metalli detur;
nisi forte dominus reddi eum sibi maluerit, utique
non maiorem ex ea causa poenam constituturus.* For-
te etiam dominis, quod patribus, in grauioribus
filiorum delictis, concessum est, vt iudici prae-
scri-

scriberent sententiam *l. 3. Cod. de patr. pot.* mo-
do non in alterutram partem nimis vergat, ne-
que sit iusto durior, neque iusto remissior. Sed
haec mera hariolatio est.

CAP. IX.

Quibus modis dominis licuerit
seruos castigare.

Dominis penitus ablatam seruos occidendi
potestatem, & grauioribus in causis Ma-
gistratus illis adeundos fuisse, iam ni fallor, cla-
re euictum satis Si roganti tibi, quaenam pars
dominicae potestatis ipsis facta recta remanserit,
cum Caio, aut si mauius Aniano, *Instit. lib. 1.
tit. 3. § 1.* respondeam: *Distringendi in seruos do-
minis pro sua potestate permittitur, occidendi tan-
tum seruos suos domini licentiam non habent,* mon-
stri aliquid hic latere suspicaberis. Anianum
quid omisisse, aut vocabulum licentia subaudi-
endum existimat Schultingius. Sed ellipsis durior
est quam vt vel in Aniano, barbaro quantumuis
scriptore, locum habere possit. Non ita magna
mutatione sensum omnem, e verbis illis antea
exulantem, reuoco, legendo: *Distringendi in
seruos dominis prorsus potestas permittitur: occiden-*

di tantum &c. Vide in posteriori commate *tantum* opponi verbo *prorsus*, quod in priori restituumus. De modis quibus domini seruos nequam castigare solent: huc pertinet cum illos dicuntur *in agros relegare*, Petron. *cap. 53. Atriensis Baias relegatus.* Quod recte adductis e iure exemplis explicant Raenardus *ad l. 157. D. de R. I. Pagan. Gaudentius Iurid. exposit. lib. 1. cap. 18. & Burmannus ad dictum Petronii locum, & iterum ad cap. 19.* ad opus rusticum in ergastulum amandare. Erat ergastulum *rusticus carcer*, ut vocat Iuuenalis *Sat. XIV. vs 24.* & ne, in eo inclusa mancipia erumperent, firmissimi & munitissimi operis esse debebat. Colum. *de rerust. lib. 1. cap. 8. pag. 129. vs 15. & lib. XI cap. 1. pag. 333. vs 40.* Non vero ad quoduis opus rusticum adhibebantur serui illi in ergastulo vincti: terram praecipue fodiebant. Ouid. *Trist. lib. IV. eleg. 1. vs 5.*

Hoc est cur cantet vinctus quoque compede fossor.

Lucan. *lib. VII. vs 487.*

*.. .. Vincto fossore coluntur
Hesperiae segetes. . . .*

Et Iuuenal. *Sat. II. vs 79.*

Squalidus in magna fastidit compede fossor.

Quem

Quem versum ideo allego quoniam male T. Popma *de Oper. seru. pag. 148.* cum Propertio tribuit, eundemque errorem erravit Dion. Gothofredus *ad l. 7. § 7. D. de dolo malo* vbi multa de compeditis inuenies, quae eadem etiam, ne dempto quidem aut addito verbo, habet Popma loco laudato. De ianitoribus, qui etiam catenis alligabantur vide Pignorium *de seru. pag. 448.* & Raenardum *Var. Lect. lib. V. cap. ult.* Oppositione facta ad hos compeditos, seruorum, qui custodiri non solent, meminit Vlpianus *in l. 23. D. de R. I.* Qui si fugiant inter casus fortuitos id referri solet, quum in vinctis contrarium obtineat, qui semper diligenter custodiuntur. Imo tunc, quando nimio labore detatigati, vno alteroue die in valetudinario decumbunt, *sub custodia quiescere debent*, ut loquitur Columella *lib. XII. cap. 3.* Sed, dicet aliquis, qui ius occidendi seruos dominis ademit idem ille Adrianus ergastula sustulit si fides Spartiano *in eius vita cap. 18. Ergastula seruorum & libertorum tulit.* Fateor, non leuis ex hoc loco oritur difficultas. Verum enimvero Salmasius, pro more suo, erudite in commentario ad Spartianum, demonstrat post Adrianum publica exstitisse ergastula, tam libertorum, quam seruorum ut notat Iac. Gothofredus *ad l. 8. Cod. Th. de Tiron. & l. 3. de poen.* Quorsum refero *l. 2. Cod. de sepulcr. violat.* Priuata quoque adhuc fuisse liquet ex Ambrosii loco,

co, a Lipsio, Racuardo, Fabro aliisque allegato. *Plerique duntum amandare consueverunt mancipia sua, & in agellulos relegare: atque haec poena grauior existimatur, & ego mihi videor e iure nostro euincere posse. Non quidem ipsum ergastuli nomen apud Iurisconsultos reperitur; sed per necessariam consequentiam elici potest illorum tempore ea superuisse. Dominis post Adrianum seruos commeritos stigmatate notare, (imo post Constantinum, qui l. 2. Cod. Theod. de poen. & l. 17. Cod. Iustin. eod non haec stigmata aboleuit vt vult Pignorius de seru. pag. 31. sed liberorum hominum in ludum, aut in metallum publico iudicio damnatorum, quemadmodum recte docet Gothofredus.) & in vincula coniiicere licuisse, colligo ex constanti obseruantia legis Aeliae Sentiae, qua serui a domino vincti, torti aut stigmatate iniusti, a Romana & Latina libertate arcentur, & si manumittantur Dedititorum loco habentur. Nihil hac re notius, & omnes sciunt Iustinianum illam inter libertos differentiam, quamuis iam fere obsoletam, penitus sustulisse. Iureconsulti Caius, Ulpianus aliique Adriano recentiores, & omnibus illis recentior Claudianus mentionem faciunt stigmatiarum & compeditorum, eosque nunquam iure ciues fieri docent. Claudiani solius verba adferam e lib. 11. vers. 343. in Eutropium.*

Pars

*Pars humili de plebe duces, pars compede suras
Cruraque signati, nigro linientia ferro,
Iura regunt; quamuis facies inscripta repugnet,
Seque suo prodat titulo. - - -*

Cum vero inde certum sit dominis post Adrianum seruos stigmatate notare & compeditibus vincire integrum fuisse, nec videantur compediti isti prorsus desides fuisse, quin potius probabile fiat ad opus grauiissimum, ad terram fodiendam, & si quae alia ruri difficilia ministeria sunt, adhibitos: vbiunque autem quindecim erant vincti ibi & ergastulum, teste Apuleio, necessario inde sequitur etiam post Adrianum mansisse ergastula. At quis τον μακαριτην Schultingium (ab eo forte non dissentit Lipsius, *Elect. lib. 11. cap. 15.* qui distinguit inter noxia & innoxia ergastuli mancipia; sed non probat) secutus negabit, foffores illos poenae causa vinctos, & proinde manumissos, non deditiam, sed Latinam, vel Romanam Libertatem contectutos esse. Repono, seruos non solum in ergastulo compeditos fuisse Colum. lib. xi. pag. 333. §. 40. verum etiam vt plurimum, ne dicam semper, faciem inscriptam habuisse, vt liquet e decantatissimo Petronii loco cap. 65. vbi Tryphaena, litteras in fronte Gitonis & Encolpii videns, *sciscitatur. quod ergastulum errantes interceptisset*: certo indicio noxios tantum seruos ad opus rusticum in ergastulum detru-

detrudi. Similiter & in pistrinum: Dio Chryf. Orat. xiv. pag. 233. D. *Ἐμοὶ μὲν σφίδρα δοκεῖ ἄτοπον, εἰ πίδαας ἔχων τις: ἢ ἐσιγμένῳ. ἢ ἐν μύλωνι ἀλάων, ἐλεύθερῳ ἔσαι μᾶλλον τῶν μεγάλων βασιλείων.* *Mihi valde absurdum videtur compeditum, stigmatiam, in pistrino molentem, Rege Persarum magis liberum affirmare.* Sed clarius adhuc idem liquet ex aliis bene multis veterum scriptorum locis, idem uno ore testantium. Paucula delibabo. Plin. Hist. Nat. lib. xviii. cap. 3. *At nunc eadem illa (rura) vincti pedes, damnatae manus, & inscripti vultus exercent.* Columella lib. i. cap. 8. pag. 129. *Illae sollemnia sunt omnibus circumspicentibus, ut ergastuli mancipia recognoscant, ut explorarent an diligenter vincti sint, an ipsae sedes custodiae satis tutae munitaeque sint: num villicus aut alligauerit quempiam domino nesciente aut reuinxerit: nam utrumque maxime seruare debet, ut quem paterfamilias tali poena multauerit villicus nisi eiusdem permisso compedibus non eximat, & quem ipse sua sponte vinxerit antequam sciat dominus non resoluat.* Et pag. 130. § 15. *Minus in hoc officio, quam in ceteris frugalitatem requirit; quia & in turba & sub monitore vinitor opus facere debet.* *Ac plerumque velocior est animus improborum hominum quam desiderat huius operis conditio: non solum enim fortem, sed & acuminis strenui ministrum postulat: ideoque vineta per alligatos coluntur.* Obiter monebo pro quam desiderat ex tota serie constare legem-

legendum *qualem desiderat.* Si autem ferui facinorosi, qui neruo & compedibus coërcentur ergastulum constituent, illique exstiterint etiam post tempora Adriani, quid tum fiet Spartiani loco. Crediderim fere eum lapsum esse, nisi quis malit ad crisin recurrere, & pro *Ergastula seruorum & libertorum tulit. Lauacra pro sexibus separauit, legere Ergastula seruorum & liberorum, lauacra pro sexibus separauit.* Nunquam audiueram libertorum ergastula fuisse, ideo emendauit *liberorum*, qua in re praemonstratorem habeo Cl. Salmasium & Iac. Gothofredum *ad l. 8. Cod. Th. de Tiron. tulit* e textu eliminaui, quippe quod sciolus quidam, non capiens sensum verborum, ut a Spartiano perscripta erant, propria auctoritate intruserat. Abr. Wielingius nihil mutandum censet, & *tulit* explicat *tolerauit*, adeo ut Spartianus notet, Adrianum, quamuis multa in fauorem seruorum constituerit, ergastula tamen manere passum esse. Quam explicationem parum abest, ut pro certa habeam. Sed nimius sum. De relegatione seruorum, & quae ad eam pertinent, haec dicta sufficiant. Sequatur exportatio. Ea est cum seruus in aliam mittitur regionem; plerumque tamen obtinebat in emtionibus venditionibus, quando venditor mancipii pacificabatur Roma, verbi causa, aut Italia abesset: toto titulo pandectarum de seruis exportandis *l. 17. § 19. D. ad Aedil. Ed.* Formula erat, *ne*

intra haec vel illa loca seruiat. l. 25. D. de statutib.
 Quin si seruus ea conditione venditus, postea manumissus, eo in loco fuerit moratus, licebat priori domino ei manus iniicere, & e libertate in seruitutem retrahere. *l. 2. D. qui & a quib. man.*
 Nequeo fatis mirari A. Muretum, politicissimum & eruditissimum cetera virum, qui *Observat. Jur. cap. 2.* negat seruos relegari aut deportari potuisse, quoniam deportati ciuium numero excidunt, relegatis adhuc testamenti factio & reliqua ciuium iura manent integra: serui autem neque ciuibus eximi, neque eorum iuribus gaudere, adeoque nec relegari, nec deportari possunt. Sed vero obseruandum primo seruos quidem exportari at nunquam deportari, deinde cum relegari dicuntur alio sensu, vt iam demonstrauimus id intelligi debere, ac cum de ciuibus Romanis sermo est. Porro nec relegatione neque exportatione, aut ius cuius non sunt capaces acquirunt, aut quod nunquam habuerunt amittunt. Exportationem poenam reuera fuisse liquet *e l. 6. D. de agnosc. & alend. lib.* vbi legitur Constitutio Imperatoris Commodi, qua liberti ingrati postquam iterum in Patronorum potestatem redacti fuerint, nec meliores inde facti sunt, a Praeside alteri domino, adiecta credo exportandi conditione, addici iubentur. Apposite ad haec Theano *in epist. ad Callist. in Opusc. Ethic. & Mythol. pag. 747.* postquam Calisto-

listonem vt clementer cum ancillis agat hortata est, addit *Εάν δε ὑπερβολὴ τῆς κακίας τῶν θεραπειῶν ἀνίκητ' ἢ ἐξοριστέον μετὰ πείσεως.* Si vero nimia & immota malitia seruorum sit, vt exportentur *distrabendae sunt.* Graeci, vt erat clemens & mitis ipsorum in seruos dominatio, ita nunquam eos e Graecia exportabant, Philostrat. *in vita Apoll. Thyas lib. viii. cap. 7. § 11.* οὐδὲ δῆλον ἀνὴρ Ἑλλήνι πέρεσθ' ὄρων δουλώσεται. *Ne seruum quidem homo Graecus extra Graeciae fines distrabet.* Et Maryandini, cum se Heracleotis in seruitutem dederent, ne exportarentur pacti sunt, auctore Athenaeo *lib. vi. pag. 263. D.* Sed simplex serui venditio aliquando fere poenae loco habebatur. Certe malitiae indicium erat si seruus saepius dominum mutasset, & laudabantur qui vni tantum domino seruiant, vt recte obseruat Euerh. Otto *ad § ult. Instit. de iure pers.* & ante eum P. Faber *Sem. lib. 11. cap. 12. pag. 158.* Innumeros alios seruos castigandi & puniendi modos, dominis post Adrianum, eiusque successores, concessos, quia passim apud eos, qui his litteris operam nauarunt recensentur, ne taudio sim, neue illorum serinia compilare cogar, de industria praetereo.

CAP. X.

Dominorum in seruos saeuitia,
libido & auaritia coërcita.

IAn videamus an serui apud Romanos dominorum iniuriis, saeuitiae, libidini & auaritiae in praebendis ad victum necessariis, verba sunt Senecae de Benef. lib. III. cap. 22. ita expositi fuerint, vt nullum contra haec incommoda praesidium inuenire potuerint: vel ipse Seneca dicto in loco contrarium docet, & positus est, inquit, qui ea de re seruorum querelas audiat. Singula tamen penitius paulo examinabimus. Dominorum duplex coërcetur crudelitas: aut saeuunt in seruos innocuos, aut nocentium peccata seuerè nimis puniunt: *crudelis enim quoque est qui puniendi causam habet modum non habet.* Sen. de Clem. lib. II cap. 4. Dominum igitur, qui seruum dolo malo plagis ita percusserit vt moriatur, homicidii reum esse colligo ex Paulo in Coll. leg. Mos. & Rom. tit. III. § 2. & l. vn. Cod. de emend. seru. quae ex Codice Theod. desumpta est, vbi confer Iac. Gothofredi commentarium. Quin tam sedulo studebant Romani infamiam saeuitiae erga seruos a se amoliri, vt crimen fuerit seruo per-

persuadere domini infamandi causa ad statuum confugere. In eum qui hoc fecerat praeter actionem serui corrupti, seuerè animaduertebatur, l. 5. D. de extraord. crim. Caue tamen existimes ibi infamiam iuris intelligi, bonorum duntaxat & grauium virorum ea de re iudicium innui videtur. Confer Sam. Petiti comment. ad leg. Att. tit. I. pag 15. Apposite Seneca de Const. lib. I. cap. 18. *Domini crudeles tota ciuitate commonstrantur, inuisique & detestabiles sunt.* Obiciat vero aliquis l. 24. § 5. D. soluto matrim. & ex ea inferat omnibus dominis licitam fuisse in seruos proprios saeuitiam. Verba Vlpiani haec sunt. *Si maritus saeuus in seruos dotales fuit. videndum an de hoc possit conueniri? Et si quidem tantum in seruos uxoris saeuus fuit, constat eum teneri hoc nomine, si vero & in suos natura talis, adhuc dicendum est immoderatam eius saeuitiam hoc iudicio coërcendam: quamuis enim diligentiam vxor eam deum ab eo exigit quam rebus suis exhibet, nec plus possit; attamen saeuitia quae in propriis culpanda est in alienis coërcenda est.* Agit lureconsultus de actione quae competit uxori contra maritum, qui tam immodice in seruos dotales saeuit, vt inde deteriores facti sint: ait autem maritum non excusari quod in suos etiam saeuat; & licet eandem vxori tantummodo diligentiam praestare teneatur quam rebus suis adhibet, ad hanc speciem id trahi non potest: etenim haud negli-

gentis est domini in seruum faeuire, sed mali hominis, nec imprudentia hoc fit, sed deliberato animi consilio. Cum porro nemo ab extraneo in ius vocetur, quod in suos crudelis sit, aut propterea duntaxat culpari possit, si in alienos tamen hoc vitium suum exerceat iure & merito coërcebitur. Vlpianus autem in verbis istis minime negat, aut priorum aut dotalium etiam seruorum, de heri crudelitate querelas auditas fuisse. Ad faeuitiam dominorum referri potest castratio serui. Eam vetuit Domitianus, & post eum, sub poena legis Corneliae Adrianus. V. H. Noordkerk *disquisit. cap. III. pag. 114.* Constantinus l. 1. *Cod. de Eunuch.* etiam capitalem poenam contra eos constituit. Qui autem castratus erat siue iniuria, siue id propter morbum factum esset manumittebatur teste Harmenop. *in Prompt. lib. I. tit. 18. § 34.* Proinde in § 6. *Inst. ad leg. Aquil.* qui *seruum secuit* non est qui eum euirauit; sed qui venam incidit. Iam videamus de dominorum libidine. Qui Senecae dictum, supra recitatum, confirmet en tibi Vlpianum, in l. 2. *D. de his qui sui & al. iur.* Si dominus in seruos faeuierit, vel ad impudicitiam turpeme violationem compellat, quae sint partes Praesidis ex rescripto D. Pii manifestabitur. Haec a Triboniano interpolata censet Grotius in *florum spars* nullo sane iure, vt iam ostensum ab H. Noordkerk *ad leg. Petr. cap. III. pag.*

pag. 127. Grotius *dicto in loco, & ad epist. D. Pauli ad Phil. vs. 15.* nec non Fornerius *Select. Quaest. lib. 11. cap. 10.* praecipue vtuntur auctoritate M. Senecae *Contron. xxxiv. pag. 217.* Quem locum iam supra attigimus huius dissertationis *pag. 37.* Seruos autem ad turpem illam violationem, iam ante Imperatores Christianos, a dominis cogi non potuisse demonstrabo verbis antiqui scriptoris Christiani: is est Minut. Fel. *cap. 28. Proh nefas! id in se pessimi facinoris admittunt, quod nec aetas potest pati mollior, nec seruitus cogi durior.* Vbi rescriptum D. Pii & quaedam alia e iure in notis allegauit Elmenhorstius. Porro seruos quibus talia a dominis patiendi periculum imminerebat vendi iussit D. Pius *Collat. leg. Mos. & Rom. tit. III. § 3. & l. 2. D. de his qui sui vel al. iur.* qua de re mox latius. Recentiori iure in libertatem vindicabantur vt e Basilicis nos docet Schol. Photii *ad Nomocan. tit. XIII. cap. 22.* Τα δὲ λοιπὰ ἐτέθησαν εἰς τὴν λήξιν τῆς βιβλίου τῶν βασιλικῶν περὶ πορνοβοσκῶν, διδασκονία καὶ ἀρκελευόμενα ἐλευθερῶσαι διὰ τὴν καλὰ χάριν ἀπιστότητα τῆς ἀναγκαζομένης ποιῆσαι τι αἰσχρὸν. Reliqua autem relata sunt in 38 tit. lib. 60. *Basilicorum de lenonibus, quae docent, & ab episcopo loci manumittendos iubent seruos, qui aliquid turpe coacti sunt facere.* Habemus exemplum serui hac in re domino non obtemperantis in Alexi Virgiliano, cuius fastidia ferebat Poëta,

ta, licet seruus ipsius esset, ei ab Asinio Pollione, ut quidam perhibent, dono datus, teste Seruio *ad Eclog.* 11. vs. 15. En alium, dominae libidini non obsequentem famulum, Abrocomam, in Xenophont. *Ephesiac. lib.* 11. pag. 27. Δέσποινά ἐ, τι βούλει πρῖν, καὶ χρεῶ σώματι ὡς οἰκίτης, καὶ εἴτε ἀπομείνειν θέλεις ἕτοιμος, εἴτε βασιανίζειν ἕπως ἐθέλεις βασιανίζε· εἰς εὐνὴν δὲ τὴν σὴν σὴν ἀν ἔλθοιμι, ἔτε ἀν τοιαῦτα πειθεῖν κελυθῶσα.

Domina quodcumque volueris fac, & utere corpore meo tamquam serui: Sive me interficere volueris, non recuso: Sive cruciare, pro libitu crucia: in letum autem tuum non veniam neque talia iubenti obtemperabo. Rationem hanc dederat castissimus adolescens, pagina praecedenti, illam quidem dominam esse corporis, non aequae animi. Ab utroque hoc diuersissimus est Petronii Trimalcicio, qui sub coenam ait, *tamen ad delicatissima femina ipsi domino annos quatuordecim fui, nec turpe est quod dominus iubet.* Dominorum, qui ancillas stuprant opinio dicitur *grauari in l. 25. Cod. ad leg. Iul. de adult.* Videri tamen possent supra illa licita fuisse, antiquis Reipublicae Romanae temporibus, ex historia Appii Claudii, qui amore flagrans filiae Virginii, cum nulla ope, nullis precibus, ut sibi morem gereret eam inducere posset, clienti suo persuasit ut puellam in seruitutem assereret, ita facillime, nulloque suo periculo, voti compos futurus. *l. 2. § 24. D. de*

de O. I. & ad eum locum Budaeus. Verum enimvero ideo tantum Appius eam in seruitutem asseri voluit, quod longe grauius esset virgini Romanae stuprum offerre, quam ancillae, etsi nec hoc prorsus impune fiebat: certe si aliena, ut hoc in casu, ancilla esset, domino actio iniuriarum competebat ad aliam incorruptam recipiendam Paulus *Sent. lib. 1. tit. 12. § 2.* Qui ancillam pignori acceperat, si compressisset, pignus soluebatur *l. 24. § 3. de pignerat. act.* Huc etiam pertinet prostitutio ancillarum, quae saepissime interdicebatur in pacto venditioni addito, contra quod si emtor peccasset libera fiebat ancilla *l. 6. pr. D. de seru. export. l. 6. § 1. qui sine manum. l. 56. de contrab. emt. vend. & l. 2. Cod. si manc. ita ven. ne prost.* Addehis saepius laudatum Noordkerkium *cap. 111. § 16. pag. 120.* Sed licet ea conditio venditioni addita non esset, iure Codicis, ancilla, si dominus eam prostituere vellet, Episcopi *suffragium implorare poterat. l. 12. Cod. de Episcop. audient.* Humiliores, qui ancillas prostituiebant, metalli poena & exilio puniebantur *l. ult. Cod. de Spectacul.* Nunc tandem, qua de re tertio & ultimo loco nobis agendum restat, nimiam dominorum avaritiam, in praebendis quae ad victum necessariae sunt, coercitam fuisse ostendam: idque liquet, ex iam ante allegato D. Pii rescripto apud Pariatorem *tit. 111. § 2.* Nec sine causa hoc factum:

pro operis enim naturaliter alimenta debentur. Grotius *de Iur. Bel. & Pac. lib. III. cap. 14. § 6.* Deinde etiam legibus ciuilibus aliqua seruis domini praestare debebant Marcianus *in l. 40. § 1. D. de pecul. Si id adquisierit seruus, quod necesse non habet praestare, (dominus) id esse peculium.* Erant autem illa, *cibaria, vestiarium*, namque addit Iureconsultus: *si vero tunicas, aut aliquid simile, quod ei dominus necesse habet praestare.* Conueniunt cum illis verba Senecae *de Benefic. lib. III. cap. 21. Est aliquid quod dominus praestare seruo debeat, ut cibaria, vestiarium.* Demensum scilicet seruis dare tenebantur domini. Id libra farris constituisse dicitur: quod hic inquirere nostri instituti non est. Ea de re multi multa: Vide Theod. Marcilium *ad leg. XII. tabb. tom. IV. pag. 250. thes. iur. Pignorium de seru. pag. 310.* & Popmam *de oper. seru. pag. 23.* Imo is fauorerat cibarii & vestiarii, ut quamuis alias iure pandectarum serui nihil prorsus ex testamento perciperent; haec tamen vtiliter iis legari possent. *l. 17. D. de alim. & cib. leg.* Quin praeterea pro conditione, quam variam in seruis fuisse infra obseruabimus, ab usufructuario alendi erant & vestiendi. Diserte Ulpianus *l. 15. § 2. D. de usufr. & quemad. Sufficenter autem alere, & vestire debet, secundum ordinem & dignitatem mancipiorum.* Si autem dominus necessaria ad victum non suppeditet vel furto ea seruus secundum Ius natu-

naturae videtur posse auferre. Grotius *de I. B. & P. lib. III. cap. 7. § 6. num. 4.*

C A P. XI.

De aris, templis & statuis
seruorum perfugiis.

CONtra faeuitiam, libidinem & auaritiam dominorum, seruos aliquid praesidii habuisse iam ostensum a nobis est; sed non iniuria ambigere quis posset, quo pacto, si seruus a domino male habitus fuisset, ea de re magistratus cognoscere potuerit: seruus enim personam standi in iudicio non habet, & inter dominum & seruum nullum consistere potest iudicium. *l. ult. Cod. an seru. pro suo facto.* Casus qui excipiuntur vide *in l. 53. D. de iudic. apud Harmenopol. in Prompt. lib. I. cap. 14. § 4. & Gothofredum inibi in notis.* Et reuera non eis licitum fuit dominos faeuitiae postulare, & reos agere; sed modeste de iis queri, ut egregie docet Ger. Noodt *in Comm. ad Dig. lib. V. tit. I. pag. 148.* Hinc Seneca *de Benef. lib. III. cap. 22.* non dixit *accusationes*; sed *querelas seruorum.* Conuenit quod seruis tribuitur *in l. 17. Cod. de Episcop. aud. implorare suffragium Episcopi.* At vero,

cum seruilis conditio deferendae precis (& quere-
lae) *non facile capax sit.* l. i. *Cod. de prec. Imper.*
offer. & proinde non semper seruus admittatur,
apud Graecos & Romanos arae, templa & sta-
tuae fuerunt, ad quae confugerent. De ara ele-
ganter Plutarch. *de Superstit.* pag. 166. E. Δέ-
λω Φεύξιμῳ βωμὸς *Aram seruus habet quo con-*
fugiat. & Eurip. *in Supplic. vers.* 268.

- - - Εχει γὰρ καταφυγὴν θῆρ μὲν πέτραν,
Δέλοι δὲ βωμὸς θεῶν. - - -

- - - *Rupes enim perfugium est ferae,*
At ara seruorum. - - -

Hunc locum, quem tamen male in Androma-
cha effedicit, & alia plura, vide apud Sam. Pe-
titum *ad leg. Attic. lib. i. tit. i. pag. 13.* Apud
Romanos scriptores, si Comicos excipias, qui ad
mores Graecorum crebro alludunt, vix est vt
reperias exempla seruorum ad aras confugien-
tium. Inviolabile mancipiorum asylum erat A-
thenis aedes Eumenidum, & facellum in quo
Thesei reconditae erant reliquiae. Vide Peti-
tum loco laudato, & Meursium *in Athen. Att.*
lib. i. cap. 6. Erat autem φύξιον οἰκέταις καὶ πᾶσι
τοῖς πεπειωτέροις καὶ δεδιόσι κρείττονας, *refugium ser-*
uis, omnibusque humilioribus sibi a potentioribus me-
tuentibus. Plut. *in Theseo pag. 17. C.* Ex mera
igitur emendandi libidine in Scholiaste Aristoph.
ad Equit. ὕψ. 1309. pro οἰκέτας legit ἰκέτας L.
Kuste-

Kusterus, qui idem tamen antea in notis ad
Suidam in V. Θεσεῖον videtur praetulisse Scho-
liorum vulgatam lectionem. Verba Scholiogra-
phi haec sunt. Εἰς τὸ Θεσεῖον ἐνταῦθα οἱ κἀλαφεύ-
γοντες τῶν οἰκέτων ἀσυλίαν εἶχον. *In Thesei fanum,*
ex quo, quicumque serui in illud confugissent, extra-
hi non poterant. Si ἰκέτων legeretur, esset *quicum-*
que supplices, &c. quod fallum, non enim quo-
rumlibet supplicum illud asylum fuisse clare do-
cet Plutarchus. Quandoquidem vero de templo
illo Thesei & de Scholiaste Aristophanis nobis
fermo est, fert animus ipsum Comici locum ex-
pendere. En tibi eius verba: saltim vt nunc le-
guntur.

Εἰ δ' αἰρέσκει πεῦτ' Ἀθηναίοισι, καθῆσθαι μοι
δοκῶ
Εἰς τὸ Θεσεῖον πλεῖσταίς, ἢ πρὶ τῶν σεμνῶν θεῶν.

Carpit Poëta Atheniensium propositum classem
Thraciam versus mittendi, & quandam e trire-
mibus inducit, quae dicat hoc tibi non placere,
& si hoc complacitum fuerit Atheniensibus, *videor*
mibi, inquit, *considerare ad fanum Thesei navigan-*
tibus, aut ad Eumenidum. Nemo non videt
haec nouissima, sensu vacua esse, & manu criti-
ca indigere. Petitus iam locum mendi suspe-
ctum habuit, quod πλεῖσταίς esset in plurali &
hic vna tantum loqueretur triremis, more au-
tem suo praua emendatione verba elegantissi-

ma contaminavit. Sic versum posteriorem constituit:

Εἰς τὴν ὀησεῖον πλέεσαι, ἴσ' ἢ 'πὶ τῶν σεμνῶν θεῶν

Sed illa ἴσ' ἢ 'πὶ τῶν σεμνῶν θεῶν, eodem iure quo ea quae ad Enmenidum aras sedet, ita ipse vertit, quid quaeso sibi volunt? Potestne talis esse vocabulorum Graecorum sententia? Ego certe ignoro: & nemini praeterea stomachum suum inuidebo, qui in Aristophane concoquere poterit πλέεσαι ἴσ' ἢ 'πὶ. Mihi in mentem venit legendum πλέεσαι. Omnes triremes vna alloquitur: *Hoc si decreuerint Athenienses mihi consultum fore videtur ad Thesei fanum navigare ibique supplices sedere*, ne scilicet cogamur iniustis dominorum mandatis parere. Elegantem & Atticis scriptoribus familiarem esse locutionem μοι δευῶ καθῆσθαι, censeo faciendum, censeo sedendum, qui ignorat discat velim e Budaei comment. ling. Graec. pag. 457. καθῆσθαι vero saepe significat *supplicem sedere*. Demosthen. pro Corona pag. 164. οὐχ ἰκετηρίαν ἐβηκε τελεεργαῖοι εὐδεις πῶποτε ὡς ἀδικεῖμεν παρ' ὅμιν ἐν Μενοχίᾳ ἐκαθίστην. Et Aeschyl. in Supplic. vers. 371.

οὗτοι κάθησθε δωμάτων ἐφέστιοι
ἐμῶν. - - - - -

Diserte vetus Commentator: οὐ πρὸς τὴν ἐσίαν τῶν ἐμῶν

ἐμῶν δωμάτων ἀντὶ τῆς, οὐκ ἰδίᾳ πρὸς ἐμὴν πικρῶς τὰς ἰκεσίας. Sed e diuerticulo in viam. Asylum fuit Ephesi in templo Dianae teste Apollonio Thyas. in epist. LXV, speciatim seruis patuit: Cicero in Verrem lib. I. cap. 33. Nuper M. Avelio Scauro postulante, quod is Ephesi se Quaestorem vi prohibitum esse dicebat quominus e fano Dianae seruum suum, qui in illud asylum confugisset abduceret. Nec solis seruis patuit, exclusis ancillis, ut perperam docet Bodinus de Republ. lib. I. cap. 5. pag. 57. His enim quarum pudicitiae a dominis insidiae struebantur praecipue videtur asylum inferuisse. Liquet hoc ex insigni ea de re loco apud Achillem Tatium, quem vitiose Statium nuncupat Bodinus, lib. VII. pag. 451. *Amorum Clitoph. & Leuc.* καὶ ἦν γὰρ τῶν ἀγρῶν ἀποστῖον τὸ Ἄρτεμιδος ἱερὸν ἐκτρέχει πρὸς αὐτὸ, καὶ ἔρχεται, ἔτι νεῶν. τὸ δὲ παλαιὸν ἀβατῶν ἦν γυναιξὶν ἐλευθέρῳις ἔτι ὁ νεῶς ἀνδράσι δὲ ἐπεπέτραπτο καὶ παρθένοις· εἰ δὲ τις εἴσω παρῆλθεν γυνὴ θάνατον ἦν ἢ δική· πολλὴν εἰμὴ δέλη τις συνεγκαλιῶσα τῷ δεσπότη· πύτην δὲ ἐξῆν ἰκετεύειν τὴν θεοῖν· εἰ δὲ ἀρχοντες ἐδικάζον αὐτῇ πρὸς τῷ δεσπότη· καὶ εἰμὴν ὁ δεσπότης εὐδὲν ἔπαυεν ἀδικῶν, αὐθις τῆς θεράπαιναν ἐλάμβανεν, ὁμίσεις μὴ μνησικαίσειν τῆς καταφυγῆς· εἰ δὲ ἔδοξε τῆς θεράπαιναν δίκαια λέγειν, ἔμενον αὐτῆς ὅσα τῆς θεῶν. Quae sic verto: *Prope rus enim aedes Dianae; ad illam properat, eamque ingreditur. Olim erat inaccessum mulieribus liberis templum; & eius*

cura viris atque virginibus committebatur. Si vero mulier quaedam illud ingressa fuisset, morte pletebatur. Nisi foret serua, de domino querens. Haec enim supplex Deam adire poterat. Magistratus autem, postquam illam & dominum audierat, pronuntiabat. Et, si nulla iniuria dominus illam affecisset, reddebatur ancilla, ei iuranti se in posterum, propter fugam, non irato animo erga illam futurum. Si autem iustas causas allegasset ancilla, ibi in templo remanebat, Deae famula. Romae templa fuerint nec ne, in quae serui confugere potuerint, ante Triumviratum Augusti, Antonii & Lepidi, compertum non habeo. Bodinus quidem dicto loco affirmat Seruium Romae templum Dianae aedificasse, quod asylum fuerit vulgari hoc sensu: an vere hoc affirmet dubito. Auctoritas profecto, quam citat hoc non euincit. Locus est e Dionys. Halic. lib. iv. pag. 230. vers. 23. Mentio, fateor, ibi fit templi Dianae ab Seruio in Auentino monte aedificati, quod ἄσυλον, inuiolabile fuerit; sed de seruis aliisque sibi metuentibus, qui securitatem in eo sibi comparare possent, ne verbum quidem mutit: Ideo autem vocauit ἄσυλον, quoniam ciuitates confociatae in eo sacra faciebant quotannis, singulisque earum aequae sanctum erat & inuiolabile. Et nulli proinde illud animo hostili ingredi, aut adorare licebat. Idem tamen ille locus Dionysii I. Lipsium in excurs. ad Taciti Ann. lib. III. cap. 36.

36. compulit, vt, non secus ac Bodinus, existimaret reuera in hoc templum fugientes siue seruos, siue liberos, inde auelli non potuisse, refragante licet Dione Cassio cuius verba ipse allegat. Ἀπηγόρευσαν δὲ μηδένα εἰς τὸ ἱεῖον αὐτῆ καταφύγοντα ἐπ' ἀδεία μήτε ἀνδρηλατεῖσθαι μήτε συλαῶσαι, ὅπερ εἰδὲ εἰ εἰδὲ τῶν θεῶν πλὴν τῶν ἐπὶ Ῥωμαῖς γενομένων, ἐδεδώκεσαν. Vetuerunt (Triumviri) ne quis in fanum eius (I. Caesaris) ad securitatem impetrandam confugiens, ab eo repelleretur, aut ex eo extraheretur, quod nulli Deorum templo, si excipias, quae sub Romulo fuerunt, concessum fuerat. Ad hoc forte Caesaris asylum respexit Ulpianus in l. 17. § 12. D. ad Aedil. Ed. Ne eum quidem qui ad statuam Caesaris confugit, fugitiuum arbitror: non enim fugiendi animo hoc facit. Idem puto & eum qui in asylum & aliud quod confugit. Longe autem erat frequentissimus mos, qui ibi memoratur a Iureconsulto, ad statuas confugiendi, non adeo Deorum, qua de re Lipsius loco laudato; sed potissimum Caesarum. Idque plurima Iuris nostri loca testantur. Tam vero sanctae habebantur illae imagines, vt summa impietas esset eas violare. Philostrat. in vita Apollon. Thyan. cap. 15. Ἀνηρέθισο δὲ ἐπὶ τὸν ἄρχοντα ἡλικία πᾶσα, καὶ πυρῆς (male editum est πυρὸς) ἐπ' αὐτὸν ἤπλοντο, καὶ τοὶ προκείμενον ταῖς βασιλείαις ἀνδράσιν, εἰ καὶ τῶν Διὸς τῶν ἐν Ὀλυμπίᾳ φανερώτεροι τότε καὶ αὐλόπεροι ἦσαν, Τιβερίως γὰρ ὄντες, ἐφ' οὗ λέγεταί τις ἀσεβῆσαι δόξα, τυπῆ-

τυπήσας τὸν ἑαυτῆ δῆλον φέρωντα διαχρῆν ἀργυρῶν
 νομισμαμένην ἐς Τιβέρον. *Excitata autem erat con-*
tra Praesidem omnis aetas, & rogos contra eum
accendebant, quamvis supplex Imperatoris statuis
adiaceret, quae ipso Olympi Iouis signo tunc magis
verendae & inuolabiles erant, quippe quae essent
Tiberii, sub quo aliquis fertur impius iudicatus fuisse,
qui seruum suum argenteum denarium, cum Ti-
berii imagine, ferentem percusserat. Aut fallor,
aut non intellexit Olearius verba καὶ πρὸς ἐπ'
αὐτὸν ἔκαλον, quae vertit, rogamque ei parabat.
 Innuit Philostratus ritum, quo supplices, aris
 aut statuis auellere metuentes, admoto vndiqua-
 que igne eas sponte sua relinquere cogebant.
 Vide Sam. Petium *ad leg. Att. lib. I. tit. I. pag. 12.*
 In perniciem dominorum hanc ad statuas fugien-
 di licentiam seruis concessam recte obseruat Bo-
 dinus: qui enim ira incitatus earum sanctitatem
 vel leuiter temerasset maiestatis reus fiebat. Ipsi
 etiam serui saepe ad infamandos dominos imagi-
 nes amplectebantur, vt supra notauimus, atque in-
 de est, quod qui in venditione mancipii dixisset
 eum nunquam ad statuam confugisse id praestare
 tenebatur *l. 19. § 1. ad Aedil. Ed.* Sub Impera-
 toribus Christianis a dominis sibi metuentes serui
 frequenter in Ecclesias confugiebant *l. 5. Cod.*
Th. de his qui ad Eccles.

CAP. XII.

De venditione seruorum quos
domini male habebant.

Vbi a dominorum ira imaginum religione tuti
 erant serui, tunc de eorum iniuriis quere-
 bantur. Re cognita, si vera dixisse constaret, alte-
 ri eos vendere cogebatur dominus. D. Pius in
 rescripto apud Vlpian. *Coll. leg. Mos. & Rom.*
Tit. III. § 3. Seruorum obsequium non solum im-
perio, sed & moderatione & sufficientibus praebitis,
& iustis operibus contineri oportet. Itaque & ipse
curare debes iuste, ac temperate tuos tractare, vt
& facile requirere eos possis, ne si apparuerit, vel
imparem te impendiis esse, vel atrociorum dominatione
saecritiam exercere, necesse habeat Procons. V. C. ne
quid tumultuosius accidat praenire te, & ex mea
iam auctoritate ad alienandos eos compellere. Hoc
 pacto verba sanequam corruptissima egregie e-
 mendauit Pithoeus: tantum moneo pro atrocio-
 rem dominatione saecritiam; me scriptum malle a-
 atrociorum dominationem saecritia. Non autem assen-
 tior I. Fr. Gronouio, qui operibus, tamquam
 insititium vocabulum hinc eliminandum putat:
 boni enim domini etiam est *iustus*, id est modi-

cas, non graues nimis, operas seruis distribuere, ne *ἄρα τὸ νότον κάμνωσι*, prae nimio labore in morbum incidant, ait Theano. Aliud est eiusdem Imperatoris, apud eundem Iureconsultum rescriptum, itidem in *collat. leg. Mos. & Rom.* sed magis integrum est in l. 2. D. de H. Q. S. V. A. I. *Cognosce de querelis illorum qui in familia I. Sabini ad statnam confugerunt, & si vel durius habitos quam aequum, vel infami iniuria affectos cognoueris, venire iube, ut in potestatem Sabini non revertantur.* Iustinianus § 2. *Instit. eod.* ait bonis conditionibus vendendos, quod non solum est iusto pretio vt Pithoeus exponit ad *Collat. leg. Mos. & Rom. loco citato*; sed etiam, vt rectius alii, quos indicat Noordkerkius ad *leg. Petron. cap. III. pag. 130.* ne vendat ea conditione vt in ergastulum compede victi detrudantur, aut nunquam manumittantur. Quae conditiones venditionibus seruorum, meritorum puta, vtiliter addi poterant l. 17. § 19. D. de Aedil. Ed. l. 6. pr. D. de seru. export. l. 3. § 15. D. ad SC. Silanian. & l. 5. Cod. si man. ita fuer. al. vt manum. Illi autem serui qui ad statuas confugiunt, dominum mutare cupientes, videntur esse quos Graeci scriptores *πράσιν αἰτεῖν* vel *αἰτεῖσθαι* dicunt. Quem tamen ritum omnes fere docti ad leges Atticas vnice pertinere contendunt. If. Casaubonus ad *Athenaeum lib. VI. cap. 19. ad Sueton. in Caesare cap. II.* Petitus ad *leg. Att. lib. II. tit. 6. pag. 178.* & qui hunc se-

sequitur Noordkerk pag 104. Alia mihi stat sententia. Existimem Auctores, qui huius rei mentionem fecerunt, ad iura Romanorum omnino alluisse. Et more scriptoribus Graecis, qui res Romanas tractarunt solemnibus, formula ex foro Attico desumpta, ad rem quae Romae obtinebat exprimentam, vsos fuisse. Loca veterum notarunt doctissimi I. Pollucis commentatores ad lib. VII. § 13. Singula inspiciamus. Primus mihi occurrit Philo Iudaeus, de *vita contemplat. pag. 690. D.* *Ὅσπερ οἱ πράσιν αἰτῶμενοι ἄρα τὴν κακήμενων ἀτυχεῖς ἢ κακὸδελοὶ, δεσπῶν ὑπαλλαγήν, ἐκ ἐλευθερίαν αὐτοῖς ἐπάγοντες.* *Quemadmodum infelices & male habitii serui, qui se venales postulant, non libertatem; sed alium acquirentes dominum.* Notum est Philonem Alexandrinum fuisse, adeoque probabile est eum respexisse ad ius quod in patria sua obtinebat: quis vero ignorat id tunc temporis ius Romanum fuisse. Sed si negat aliquis tempore Philonis, qui sub Caio floruit, receptum fuisse, vt serui ad imagines Imperatorum confugerent, ei oggeram locum Philostrati praecedenti in capite a me allegatum, qui ait imperante iam Tiberio sceleri imputatum domino, qui seruum verberaret, vel numum habentem Imperatoris effigie insignitum. Diserte quoque Tacitus *Annali III. cap. 36. Incedebat enim deterrimo cuique licentia, impune probra & inuidiam in bonos excitandi, arrepta imagine Caesaris liber-*

ti etiam ac serui, patrono vel domino cum voces, cum manus intentarent, ultro metuebantur. Quia scilicet statua ad quam fugerent praesto erat. Adde quae supra obiter notavi pag. 48. Secundum locum obtineat Plutarch. de Superstit. pag. 166. D. ἐστὶ καὶ δέλοις νόμος, ἐλευθερίαν ἀπογνῶσι, πρᾶσιν αἰτεῖσθαι καὶ δεσπότην μεταβάλλειν Ἰππικέσσερον. *Seruis qui libertatem desperant receptum est, ut se vendi flagitent.* Qui se ipsos non possunt, quosque alii redimere nolunt ii sunt ἀπογνόντες ἢ ἐλευθερίαν, qui spem consequendae libertatis non habent. Nihil autem inferri potest ex verbis illis Plutarchi unde constat magis ad ius Atticum quam ad Romanum hoc referendum esse. Si quis tamen ex me quaerat quanam illa lex sit, νόμος, quam memorat, respondebo saepe phrasin νόμος ἐστὶ significare moris est, fieri solet, & neutiquam hic cogitandum de lege ita proprie dicta. De hoc porro Plutarchi loco mecum consentit P. Faber *Semesir. lib. III. cap. 16. pag. 223.* Qui eum ad Romanorum iura etiam arbitratur respexisse. Tertius ordine veniat Lucianus, qui in Dialogo xi Deorum, Mercurium matrem ita alloquentem inducit. καὶ ὅλως ἀπηγόρευκα ἤδη εἰ γέν μοι δύνατὸν ἦν, ἠδέως ἀν ἠξίωσαι πεπραχῶσαι, ὡσπερ οἱ ἐν γῆ κακῶς δελεύοντες. *Iam prorsus defectus sum, ac proinde si possem lubens vendi postularem, quemadmodum illi, qui in terra infeliciter seruiunt.* Si attendas ad aetatem Luciani, & iura quae tunc ob-

tine-

tinebant, quod ipsum etiam de Plutarcho, modo a me laudato, dictum sit, eum mores Romanorum hic prae oculis habuisse facile senties. Tandem ad I. Pollucem deuoluimur. Is licet aliis occasionem dederit credendi Attici iuris esse πρᾶσιν αἰτεῖν, mihi videtur clarissime indicare apud Romanos id admodum frequentatum fuisse. Ipsum audi loquentem. Ο δὲ οἱ νῦν φασὶ τῆς οἰκίας πρᾶσιν αἰτεῖν, ἐστὶν εὐρεῖν ἐν ταῖς λεγόμεναις ὤραις

Εἴ μοι κατίσθον ἐστὶν εἰς τὸ θεσπεῖον δεσμεῖν
ἐκεῖ δ' ἕως ἂν εὐρω πρᾶσιν μένειν.

Ἀντικρυς, δὲ ἐν ταῖς εὐπόλεισι πόλεσι· κατὰ τιὰν δὲ πύργω μὲν εἰδὲ πρᾶσιν αἰτῶ. *Quod vero hoc tempore serui dicuntur venditionem postulare, illud inuenire licet in Aristophanis Horis.*

*Si mihi optimum sit in Thesei fanum currere
Et inibi donec ermtus fuero manere.*

Diserte autem in Urbibus Eupolis. Tanta quidem patior mala; neque tamen venditionem flagito. Versus illi Aristophanis turbati sunt, vidit id Petitus ad leg. Att. lib. II. tit. 6. pag. 178. & legit:

Εἰ μὴ κατίσθον ἐστὶν εἰς τὸ θεσπεῖον
δεσμεῖν, ἐκεῖ δ' ἕως ἂν εὐρω μὲν πρᾶσιν
Μένειν, - - - - -

Casaubono *ad Athen. lib. ix. cap. 3.* debet *εἰ μὴ* pro *εἰ μοι* & *εὐρωμεν* pro *εὐρω*. Non autem probo rationem qua versus distinxit; sunt enim tunc scizontes, quos in dramatibus Graecis non facile reperies. Ambo haec carmina forte ita senariorum legibus erunt restituenda:

Οἶμοι.

κράτιστόν ἐστιν εἰς τὸ θεοσεῖον δραμαεῖν.
 Εκεί δ' ἕως ἀν' ἑρῶσιν εὐρωμεν μένειν.

Οἶμοι est exclamatio, quae ad versus non pertinet, quales sexcentas tam in Comicis quam Tragicis reperiri norunt illi, qui eos vel a limine salutarunt. Sed ad negotium nostrum. Dicit Pollux, quod *εἰ νῦν*, *homines huius aetatis*, vocant *πρᾶσιν αἰτεῖν*, eius iam meminerunt olim Aristophanes & Eupolis: manifesto indicio sub Commodo hunc ritum notissimum, & Romanis admodum familiarem fuisse, quem, tamquam rem minus notam, doctissimus quippe literator, aliquot retro seculis iam apud Athenienses obtinuisse indicat. Qua in animaduersione eo magis mihi complaceo, quod eadem fere obserauerit Ti. Hemsterhuis in notis, ad citatum Luciani dialogum, quae iam praelum eluctatae sunt. Addi allegatis exemplis debet locus Artemidori, quem mihi indicauit vir modo laudatus: *in Oneirocrit. lib. iv. cap. 16.* *Πωλεῖσθαι ἀρᾶθὸν πῶς τὰ παρόντα ἀλλάξαι βελομένοισι δέλοις καὶ πένησι.*

πένησι. Bonum est vendi iis, qui rerum suarum praesentem statum in meliorem mutare gestiunt, seruis scilicet & hominibus pauperculis. Sine villo dubio respexit ad venditionem seruorum, qui malis dominis seruibant, apud Romanos fieri solitam. Summa igitur tractationis huius nostrae haec est: *πρᾶσιν αἰτεῖν*, quod iure Attico quondam obtinuerat, seruis, a temporibus forte Augusti, apud Romanos frequentatum est, eoque digitum intendunt Philo, Lucianus, Plutarchus & Artemidorus. Quin in ipsis Iureconsultorum libris huius rei vestigia inuenisse mihi videor. *In lib. i. Vlpiani ad Aedil. Ed. est l. 17. § 12. eiusdem tit. in D. Apud Labeonem & Caelium quaeritur; si quis in asylum confugerit, aut eo se conferat, quo solent venire, qui se venales postulant, an fugitiuus sit? Quid quaeso aliud est πρᾶσιν αἰτεῖν, quam venalem se postulare? Haud equidem ignoro: Petitum lib. i. tit. i. pag. 14. operis saepius allegati, haec explicare de loco in quo venire solebant, qui se suis numis redimere satagebant; sed ne dicam locum talem nusquam, & a nemine memorari, nonne seruus longe commodius domi cum hero hoc perageret? a quo inuito sua pecunia redimi non poterat, vt mox videbimus. Illa porro *πρᾶσιν αἰτεῖν* venditionis postulatio, certissimum contra dominos seruis praesidium erat, imo, vt cum Tacito loquar, *seruorum manus & voces**

cum dominis intentarentur ultro metuebantur. Isque scopus fuit, ad quem fere collineabant omnium Imperatorum constitutiones, in fauorem seruorum conditae, ut ita dominica potestate imminuta, immensis seruorum gregibus domini nihil mali efficerent, & sibi domi timentes tam anxie rem domesticam curarent, ut foris nihil possent nouarum rerum moliri. Palam fecit hoc Imperatorum omnium & suum praecipue institutum stolidus Princeps C. Caligula, qui eo impudentiae prouectus est, ut seruis, de quibus antea ne tormentis quidem in dominos quaestio institui poterat, teste Cicerone *pro Deiot. cap. 1.* exceptis paucis casibus, de quibus Paulus *in Sentent. lib. v. tit. 16. § 6.* & Noodtius *Probab. lib. III. cap. 6.* qualibet de causa dominos accusare permiserit teste Suida *in V. Γάιος & Δαλιανέσιαι.* Caio multo versutior Tiberius, longe aliam ingressus erat viam: seruos ante actori publico mancipari iubebat, ut deinde iugo herili soluti eum impune accusarent. Post Caligulam Imperatores, ut ut fauerent seruis, hanc accusandi licentiam, quod nimias in imperio turbas excitaret, prorsus sustulerunt, de Tacito Vopiscus, *in eius vita*; sed isti negotio potissimum operam nauauit Alexander Seuerus.

CAP.

CAP. XIII.

De seruo qui pro derelicto habitus.

Actum a nobis haecenus, de seruis a dominis caesis, corruptis & interfectis, & quid praesidii contra illas iniurias habuerint, vidimus: hoc capite, si seruus a domino derelinquatur, quid observandum sit inquiram. Si Cuiacio *in comment ad l. ult. D pro derel.* credamus, seruus pro derelicto habitus liber non fit, adeoque manet seruus; sed sine domino est, affirmante Schultingio *ad Ulpian. tit. 1. § 19. & ad tit. D. de statu hom. § 8.* Quin occupantis fieri ait Barbeiracius *not. Gall. ad Grot. lib. II. cap. 9. § 1. num. 3.* Prius istud verum fuerit reliqua, quae inde necessario sequuntur, etiam vera sint omnino oportet. Verum enimvero modo mihi tantillo maximis nominibus contradicere liceat, Cuiacium, Schultingium, ipsumque adeo Barbeiracium, lapsos esse, me ostensurum existimo. Seruus & dominus vocabula sunt relatiua, ut ita dicam, ad se inuicem; si nullus sit dominus nullus etiam est seruus, & vice versa. Cum Iureconfulti definiunt seruitutem, quod sit

L 2

COM-

constitutio iuris gentium qua quis contra naturam alieno domino subiicitur, manifesto indicant ablato illo dominio, ad statum naturalem, qui est libertatis, redire eum qui modo in seruitute fuerat. Res equidem aliae a domino derelictae, & itidem ad statum suum naturalem redeunt, cuiuscunque in dominium recidere possunt, & fiunt occupantis: non aequae homo, quem semel derelictum a domino, ut sibi seruiat, inuitum, nemo cogere potest. Proinde nec seruus a domino derelictus, est seruus sine domino, nec fiet occupantis. Sed inquit non solis hic ratiociniis est indulgendum, ubi leges diserte contrarium euincunt. Eas euoluamus. *L. ult. D. pro derel. Sempronius Thetidi status quaestionem facere tentabat, quasi de serua sua nata sit: qui iam testato conuentus a Procula nutrice Thetidis in soluendis alimentis, respondit non se habere, unde alimenta eiusdem exsoluat; sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio: idque ea illa in testationem redegisset, ut postea nullam quaestionem pateretur ab eodem Sempronio: L. Titius Sciae Proculae solutis alimentis, puellam vindicta manumisit. Quaero, an possit rescindi libertas Thetidis? Paulus respondit, quoniam dominus ancillae, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur, potuisse eam a L. Titio ad libertatem perducere. Dominus pro derelicto habuit Thetidem, eamque alius manumisit. Hoc sine fieri potuit, si Thetis sola*

la derelictione iam facta est libera? Fateor, primo intuitu difficultate non vacat haec lex: sed omnis auferetur ubi facti speciem indicauero. Duplex ad legis verba effingi potest: utramque exhibebo. Lucius Titius Sempronium emancipauit cum peculio, cui praegnans inerat ancilla, mater Thetidis, parit serua Thetidem, eam Proculae nutrice dat educandam Sempronius: interiecto tempore Procula coram testibus conuenit Sempronium, de alimentis Thetidi praestitis sibi persoluendis, respondet ille se non habere unde hoc facere queat; sed nutricem monet ut ad patrem L. Titium se conferat, & Thetidem, cuius serua fuisset si filium addito peculio non emancipasset, ei restituat. Obtemperat Procula, L. Titius alimenta soluit, puellamque vindicta manumittit. Et iure: filius enim, cui inter res peculiarias obtigerat Thetis, eam repudiat, & non prorsus quidem pro derelicto habet; sed habere videtur; eam enim patri remittit, cuius in dominium, imprimis cum factas in educationem impensas exsoluit, puella siue dubio reuertitur. Potest etiam haec legis species esse: L. Titius cum Sempronii ancilla rem habet, ex eo concubitu nascitur Thetis, quae ex iuris principiis quoque serua fit domini matris, eam Sempronius Proculae nutriendam committit. Vbi de alimentis a nutrice conuenitur, negat se habere unde ea restituat; sed debere illam Thetidem

patri suo dare, quam is alimentis persolutis manumittit. Recte: pro derelicto enim habuit Sempronius Thetidem, & obstricta est L. Titio, qui ei obligationem remittit, cum alias ipsi seruire deberet donec aut ipsa, aut pro ea extraneus L. Titio satisfecisset, pro impensis in educationem factis. Non secus ac in seruo noxali iudicio a domino derelicto obtinet, qui, ubi damnum illatum ei cui noxae datus est resarcierit, vel inuito eo coram Praetore in libertatem vindicatur, § 3. *Instit. de noxal. act.* Quis autem negauerit posse eum, cui seruus noxae datus est, poenam remittere, eumque sponte sua ad Praetorem ut manumittatur ducere. Perinde vero est aliquis seruum pro derelicto habeat, an noxae dedat: utroque enim modo eius dominium amittit, neque contra eum serui nomine agi potest l. 38. § 1. *de noxal. act.* & l. 33. *eod.* Deinde seruus ei cui deditus, aut cui, a domino derelictus, obstrictus est, fere eadem ratione seruit ac nexi & obaerati, aut ab hostibus redempti, qui seruitutis vinculo liberantur simulac dominis satisfecerunt. Porro etiam noxae dediti neutri dominorum, tamquam patrono operas officiales praestare debent. Vide de his, & de falso Praetore Liberali, apud quem aliqui seruos noxae datos, & damnum resarcientes, in libertatem asseri finxerunt, Abr. Wieling *ad paratilla Chasanaei pag. 264.* Satis fuse illam *legem ultimam*

expo-

exposuimus. Clarissimum in modum liquet seruos pro derelicto habitos liberos fuisse inde, quia aegroti a domino abiecti libertas potissimum hoc fundamento innitur, quod videatur derelictus l. 2. *D. qui sine manum. Non. xxii. cap. 12.* & *Non. cliii. cap. 1.* Quo de negotio paucula delibare ab instituto nostro haud penitus alienum erit. Domini seruos aegrotantes curare debebant, hinc Colum. *lib. xii. cap. 1.* *Si quis ex familia coeperit aduersa valetudine affici videndum erit ut is quam commodissime ministraretur.* Erant *valetudinaria* ubi serui reponebantur, quae latissime describit modo allegatus scriptor *lib. xi. cap. 1 pag. 333.* & *lib. xii. cap. 3.* Domini a confertis aegrotis medicamenta parari curabant, ad quae sumenda cum, vel reluctantem, cogere poterant. Marq. Freherus *parerg. lib. ii. cap. 16.* Si autem decumbentia mancipia negligeret, curare nollet, atque aedibus eiiceret dominus, cum ad pristinam sanitatem redibant serui isti, liberi fiebant ex Constitutione Claudii, qua de re multi multa. Solam tamen libertatem Latinam siue naturalem, non ciuilem, quae erat Romana, acquirebant; quia a domino pro derelicto habiti ad statum libertatis naturalis, in quo antequam seruirent ipsi fuerant, aut si vernae forent, matres eorum, reuertebantur. Ast redeo ad seruum derelictum. Eum in nullius postea dominio esse, sed sui iuris fieri, non opus est pluribus adstruam,

struam, cum hoc totidem verbis doceat Iustinianus in *Novella xxii cap. 12. Namque secundum pro derelicto titulum sui & non aliorum existentes.* Haec contra Cuiacium dicta sufficiant. Inde porro sequitur quoque nullum seruum, ita proprie dictum, fuisse sine domino: cum enim in *l. 23. pr. D. de liberal. caus. & l. 38 § 1. D. de noxal. act.* seruum sine domino esse legimus, id significat eum sui iuris factum. In specie autem quam exhibet Ulpianus *Tit. 1. § 19.* seruus sumitur pro statulibero, cuius libertas pender a morte fructuarii, aut quocunque alio modo extinguatur ususfructus, quique potius seruilis obit munia & in seruitute versatur, quam reuera seruus est. Nec aduersatur Iustinianus in *l. 1. Cod. commun. de manum.* ut liquet ex collatione *l. 23. pr. D. de liberal. caus.* Denique si nulli serui derelicti, serui maneant, neque sint sine dominis; nulli etiam, contra Barbeiracium, occupantis fieri possunt. Illi tamen fauere videtur *l. 36. D. de stipul. seru. Quod seruus stipulatus est, quem dominus pro derelicto habebat, nullius est momenti: quia qui pro derelicto rem habet, omnimodo a se reiecit, nec potest eius operibus uti, quem eo iure ad se pertinere noluit; quod si ab alio adprehensus est stipulatione ei acquirere poterit.* Habemus ibi seruum ab domino derelictum, ab alio rursus adprehensum: qui hoc euenire potuisset nisi fieret occupantis? At verba *ab alio adprehensus est* intelligi

ligi debent, de eo cui seruus iste derelictus, postea siue bona fide seruerit, siue se ipsum vendi passus fuerit, siue quouis alio modo in potestatem eius peruenerit, non tamen per occupationem, quae in hominibus, solo belli tempore excepto, nunquam obtinet.

C A P. XIV.

De varia seruorum conditione
& dignitate.

ME *ωδοζον* quid heic statuere multi prima fronte existimabunt propter § *ult. Inst. de iur. pers. In seruorum conditione nulla est differentia: in liberis autem multae.* Verum enimvero apposite P. Faber, qui *Semestr. lib. 11. cap. 12.* ait, intuitu liberorum vnum eundemque esse seruorum statum; sed inter se honestate vitae & dignitatis gradu distinctos esse. Primo obseruo distinguendos a priuatorum publicos & Caesarum seruos. Publici populi Romani serui ius habebant pro parte dimidia testandi Ulpian. *tit. xx. in fine.* Quod latius persequitur Pithoeus, *ad collat. leg. Mos. & Rom. tit. v,* quem non exscribo. Tantus autem etiam erat fauor seruorum fiscalium, ut mulieres liberae, quae

ex SC. Claudiano alias libertatem amittebant si cum seruis alienis contubernium inirent, cum fiscalibus sociari poterant sine vlla libertatis iactura l. 4. Cod. Theod. ad SC. Claud. Caesarum serui vt liberi homines agebant notante Merillio Obseru. lib. iv. cap. 34. Vestibus albatis, qui color libertati proprius, incedebant. Lipsius *Elect.* lib. 11. cap. 25. Hinc priuatorum serui vbi poterant se in aulam insinuabant, indicio sunt verba Capitolini in *Pertin.* cap. 8. *Reddidit praeterea dominis eos qui se ex priuatis domibus in aulam contulerant.* Male igitur Pignorius de seru. pag. 270. *Liberti, inquit, Caesariani seruorum loco aliquando videntur habiti.* Imo potius serui Caesariani libertorum loco fuerunt. Et in inscriptionibus frequenter serui vocantur, quibus ea quae libertis tantum conueniunt attribuuntur. Ad priuatorum familias pergo: ibi etiam quaedam inter seruos differitas reperitur. Cicero *parad.* cap. v. *In magna familia sunt alii lautiores, vt sibi videntur serui; sed tamen serui.* Ita quidem vt vnus alteri imperare dicatur Plautus *Pseud.* Act. 11. Sc. 2. vers. 14.

--- PS. *Condu promus sum, procurator peni.*

HA. *Quasi te dicas Atriensem.* PS. *imo Atriensti impero.*

HA. *Quid tu seruusne es an liber?* PS. *nunc quidem etiam seruo.*

Et

Et hi reliquorum *magistri* dicebantur. Varro de *Re Rust.* lib. 11. cap. 10. Colum. lib. 1. cap. 8. pag. 129. Plaut. in *Curcul.* Act. 11. Sc. 2. vs. 8.

Facit hic quod pauci, vt sit magistro suo obsequens.

Hinc *ministri* vocantur, qui magistrorum illorum, imperio suberant. Colum. lib. 1. cap. 8. pag. 128. *Ne conseruo ministro quoquam nisi in re domini utatur.* De Villico loquitur, qui rusticae familiae princeps erat, vt Actor seu Dispensator, qui & Procurator dicitur, urbanae. Suet. in *Nerone* cap. 44. *Certum dominis seruorum numerum indixit: nec nisi e tota cuiusque familia, ne dispensatoribus quidem aut amanuensibus exceptis, recepit.* Notat Torrentius horum operam maxime necessariam dominis fuisse, & recte sane: ideoque si Actor in commissum incidisset, a domino centum aureis redimi poterat, l. 16. pr. *D. de public. & vet.* Ratio ne, si dominus eo carere debuisset, res familiares fusque deque irent: Tam vero lauta erat conditio horum dispensatorum, vt liberi homines aliquando libertati praetulerint alterius bonorum administrationem, & ad negotia hominum ditiorum gerenda venundari se passi sint. l. 6. § 5. *D. iniust. rupt. irrit.* Aliquando etiam manumissi eodem in officio perseverabant. Colligo hoc e l. 17. § 16. de *Ad.*

dil Ed. Adeo ut de his falsum sit dictum Aeschyli in *Agamemnon*. v. 962.

Εκων γὰρ ἔδειξ δαλίω χρίται ζυγῶ

Servile ingum semper inuitos premit.

Dispensatores in honore esse dicuntur Colum. lib. xii. cap. 3. *Nihil enim nocebit, si sibi, atque Actoribus & aliis in honore servilis vestis domi confecta fuerit, quo minus patrisfamilias rationes onerentur.* Fere mallet: *aliis in honore servis, vestis domi etc.* Non enim adeo diuerſa videtur fuisse Villicorum & Dispensatorum ab hominum liberorum veste, qua de re aliquid iam supra dictum, ut ita emphatice *servilis vestis* nuncupetur. Egregie huc facit Actorum descriptio, quam dat Philo *quod omn. prob. lib. pag. 673. F.* *Ἐπροι δ' εἰσιν οὐ γένος δαλοὶ, τὰ δ' ἐλευθερῶν εὐμοιρία τύχης μελιόντες ἐπίτροποι γὰρ οἰκίῶν, κλημάτων καὶ μεγάλων ἐσιῶν, ἐστὶ δ' ὅτε καὶ ὁμοδέλων ἀρχόντες καθίστανται.* *Alii autem sunt servili genere, qui prospera utentes fortuna, liberorum hominum officia obeunt: Procuratores enim familiarum, bonorum & ampliarum opum, aliquando etiam conservorum magistrati sunt.* Ideo vero quia honestissima erat inter servos Dispensatorum conditio, nominatim eorum contubernium liberis mulieribus interdictur. l. 4. *Cod. Th. ad SC. Claud.* Innumera autem fuerunt servorum officia, pro quorum ratione & dignitate, servi etiam modo honestiores modo

modo viliores censebantur. Ea omnia perlustrare nec lubet, nec vacat. Dicam tantum, generaliter servorum ordinariorum, qui immediate domino suberant, maximam fuisse dignitatem. Hi habebant in peculio vicarios, qui utpote ordinis inferioris, etiam ordinariis parere debebant. Ideoque quemadmodum servis, quae criminis atrocitatem non habebant a dominis facere iussis, licet legibus saepe contraria, remittebantur; ita & vicariis, ad fugiendum ab ordinario coactis, non imputabatur fuga, neque pro fugitiis habebantur. l. 17. § 7. *D. de Aedil. Ed.* Vilissimi denique & de plebe servi vocabantur quales quales, & nulla eorum fere ratio habebatur. Ad ius autem nostrum etiam pertinet illa servorum pro dignitate distinctio: namque ea observatur in actione iniuriarum; nec perinde est aliquis Actorem iniuria affecerit, an vero Agasonem, aliudue vilissimum mancipium. l. 15. § 31. & 44. *D. de iniur. & § 7. Inst. eod.* Eadem differentia porro quoque notanda est in materia de usufructu. Qui enim actoris usufructum habet non eo ad quasvis viles operas abuti potest, neque etiam vestibus eisdem, quas servi infimi generis gestare solent, vestire, aut tali cibo, quod fossoribus apponi solet, alere. V. l. 12. § 2. *D. de usufr. & quemadm.*

CAP. XV.

De quibusdam beneficiis, quae
domini seruis dant.

DE feruorum priuilegiis, vt ita dicam, etiam aliqua nobis dicenda sunt. Erant in familia magna magistri & paedagogi, qui verulas, & seruos nouitios, quibus dominorum mores adhuc ignorantibus ignosci ait Quint *Declam.* 376. scitu necessaria docebant. Eorum non raro mentio fit in lapidibus antiquis, & plura eo facientia collegit Pignorius *de seru* pag. 234. & seq. Quod tamen potius suo quam feruorum bono a dominis excogitatum fuit. Rectius igitur ad beneficia quae Romani seruis dabant referas, illos ipsis non raro imaginem quandam aut vmbra libertatem reliquisse. Hinc aliquando serui quidam, non secus ac liberi homines, binomines erant, vt Popilius Rufus in § 1. *Instit. de eo cui libert. caus. bon. add.* confer ibi Theophilum & Cuiacium in notis. Quod adeo tamen rarum erat, vt Impp. Diocletianus & Maximianus eum qui aliquem, quem seruum suum aiebat, quippe ex ancilla sua natum, quia nomine & cognomine designauerat, negent ideo fer-

seruum esse; sed, propter natiuitatem scilicet, feruili tantum macula adspertum *l. 9. Cod. de liber. caus.* Aliquando feruili coniuuctio nomine liberis etiam hominibus conueniente exprimebatur. Ita contubernalis serui eius *coniux* vocatur, in inscript. apud Gruterum pag. 959. num. 12.

ALPHIVS. ORPHITI
ET. PISONIS. SER
GAVTELLAE
CONIVGI
DVLCISSIMAE

Apud Alciatum *parerg. lib. x. cap. 7.* LYCINO. N. SERVO. CONIVGI. BENEMERENTI. NEVILA. MACVLA. Id quoque factum ab Apuleio *Metam. lib. viii. pag. 211.* *Seruus habens ex eodem famulitio conseruam coniugem, liberac cuiusdam extraneaeque mulieris flagrabat cupidine. Quo dolore pellicatus vxor eius instincta cunctas mariti rationes &c.* Et iterum pag. 216. *Non latuit fidam vxorem eius casus mariti,* de serua loquitur. Huc quoque pertinent quae supra ex Seneca attulimus, de vocabulis *familia, familiaris & paterfamilias.* Erant dies quidam apud Romanos festi seruis, vt Idus Augusti, quo die serua natum Seruium Tullium refert Festus pag. 149. Nonis Decembribus, quando Faunalia celebrabantur, rustica familia genio indulgebat. Horat. *lib. iii. Ode 18.*

Cum

Cum tibi nonae redeunt Decembres

*Gaudet inuisam pepulisse fossor
Ter pede terram.*

Et eodem mense per plures dies Saturnalia, quibus ut Compitalibus, quae haec excipiebant, omni seruitutis nexu exsoluebantur serui, teste Dionys. Hal. lib. iv. pag. 220. Similia etiam erant festa apud Cydonios in insula Creta, ut docet Athen. lib. vi. pag. 263. F. Beneuolentiae dominorum, qui seruis frugi & bene meritis aliquid dabant praemii loco, videtur deberi origo peculiorum. Plaut. Mostell. Act. i. sc. 3. vs. 94.

*Ob istuc verbum, ne nequicquam, Scapba,
tam lepide dixeris*

Dabo aliquid hodie tibi peculi. - - -

Postea vero potissimum peculia seruis dederunt, ut ipsi emolumentum caperent ex eorum negotiatione, & res domesticae inde ampliores fierent. Attamen *conniuentibus oculis*, seruis bene rem gerentibus, aliquando quid quasi proprium relinquebant. Apposite Eustath. ad Odyss. 3 vers. 451. Οικονομική δ' ἐνταῦθα ἡ ἰσορία, ὡς τ' εὐνεσάτων δέλων καὶ πεκαλιζομένων ἀκωλύτως ὡς τὰ πολλὰ. Ad rei familiaris administrationem haec historia pertinet. Serui enim fideles ut plurimum non

impediuntur aliquid proprium habere: Sed Poetae verba, quae explicat Eustathius, haec adscribam. Eius cum apud antiquos Iurisconsultos tanta fuerit auctoritas, ut versibus ipsius ad suam utrinque sententiam tuendam vsi fuerint, quidni & mihi liceat quaedam ad iuris Romani illustrationem ex eo allegare:

Σίτον ἢ σφὶν ἔνειμε Μεσαύλιος, ὃν ῥὰ συβότης
αὐτὸς κήσατο οἶος ἀποικιομένοιο εἰναίῳ,
Νόσφιν δεσποίνης καὶ Λαέρταο γέροντος.
Πάρ δ' ἄρα μιν Ταφίων πρέσβη κηάτερον εἶδον.
*Panem autem ipsis distribuit Mesaulius, quem
Subulcus*

*Ipsē solus acquisuerat post abitum regis,
Inconsulta domina, & sene Laërte.
Emerat autem ipsum a Tapbiis sua pecunia.*

Illud autem quod proprium habebant serui, erat quod de demenso genium suum fraudantes parcebant miseri. Clare indicat Seneca *epist.* 80. *Peculium suum quod comparauerunt ventre fraudato pro capite numerant.* Et Petronius pag. 151. *Pretium sibi de diariis fecit, arcisellium de suo parauit, & duas trullas.* Aut etiam quod e testamento domini capiebant: iure enim recentiori, si a domino seruo quid legatum fuerat, id ipsi heres, qui defuncto testatore eius dominus fiebat, relinquere tenebatur, ut fanciuit Iustinianus in l. 5. § 2. *Cod. de necess. seru. her.* Obseruauit hoc Cuiacius

iacius *African. lib. II. pag. 341.* quem omnino vide; multa enim habet huc facientia. Ad propria illa seruorum bona, ita si loqui liceat, refero etiam pecunias quas accipiebant, illi, qui se ipsos alteri, ut seruirent, mancipabant. Et ea quoque quae e liberalitate extranei percipiebant serui, dicta *lucra aduentitia l. 4. § 1. D. de manumiss. Conniuentibus oculis credendum suis eum redemptum cum non numis eius qui eum redemit comparatur. Proinde siue ex peculio, quod ad venditorem pertinet, siue ex aduentitio lucro &c.* Capite sequenti, quod & vltimum huius dissertationis, de seruis, quos ibi memorat Vlpianus, qui sua se pecunia redimunt, agemus.

CAP. XVI.

De seruis qui se a dominis redimunt.

PACTUM inter seruum & dominum de libertate validum esse erudite qui doceat, adhibitis bene multis veterum exemplis, vide Barbeiracium *in not. Gall. ad Grotium de I. B. & P. lib. III. cap. 14. § 6.* In iure autem, & apud alios auctores, talium seruorum, qui dominis pro libertate pecunias dederunt non infrequens est men-

mentio. V. l. 9. § 1. *D. de donat. int. vir. & vx.* Dion Chrysoft. *Orat. XIV. pag. 232. A. οἱ ὅτινες τὴν αὐτῶν τιμὴν κατὰ βεβλήκασι τοῖς δεσπότηις, καὶ εἰ δὴ πρὸς δέλοισιν εἰσὶν ἔτοιμοι αὐτῶν.* Quidam vero ex illis pretium soluerunt dominis, neque amplius ipsis seruiunt. Dicuntur libertatem mercari Plinio *Hist. Nat. lib. VII. cap. 39.* Apud Pignorium *de seru. pag. 74* in inscriptione aliqua, memoratur seruus cui Eroti nomen LLS. 100 pro libertate dedisse. Pendebant autem pecunias illas, si dominus vellet ex peculio. *l. 4. § 1. D. de manum.* aut e bonis istis, quae per conniuentiam extra peculium possidebant: *d. l. & Seneca epist. 80.* Si non tantam haberent pecuniae summam ut statim, quod inter ipsos & dominum conuenerat, soluerent, id per partes faciebant, & vsque dum prorsus soluissent in seruitute manebant: elegans est hanc in rem *l. 8. § 5. D. de pecul. leg.* Si ex peculio pretium dominus accipere nollet, & nulla haberent lucra aduentitia, dabant expromissores *l. 13. pr. ad SC. Vellei.* aut ab extraneo pecuniam mutuam accipiebant *l. 50. § vlt. D. de pecul.* Aut etiam eos extraneus ipse a domino redimebat, qui idem tunc liberti fiebat patronus. Apposite Plaut. *in Persa Act. v. sc. 2. vers. 61.*

Ego sum Patronus plane, qui huic argentum pro te dedi.

At volentes tantum serui redimebantur, inuitos enim

enim manumitti negat Rad. Fornerius *rer. quot. lib. iv. cap. 3.* qui solos excipit necessarios heredes. Quin aliquando serui mandabant extraneo ut se emeret, & deinde emtos manumitteret, acceptis scilicet numis, quos impenderat: *l. 53. D. de iudic. versu sed & si quis.* Quod si numos oblatos repudiaret, & seruum sua in potestate, detinere vellet, huic integrum erat contractus fidem detegere *d. l.* aut qui antea eius dominus fuerat ex affectus ratione ad seruum manumittendum contra emtorem agere poterat. *l. 54. D. mandati.* Notandum vero in illis seruorum pactionibus iure pandectarum intercessisse imaginarium emtorem, qui seruum a domino videbatur redimere *l. 4. § 1. & 2. D. de manum.* interposito, ut coniicio, fiduciae pacto, se eum non in seruitute retenturum; sed statim manu emissurum. Hoc postea obsoleuisse *ex l. 9. Cod. de condict. ob caus. dat.* euincere conatur Ian. a Costa *ad Inst. lib. 1. tit. 3.* Sed inde hoc minime liquet. Generali argumento id constat, quippe quia omnes formulae, & imaginariae illae emtiones & venditiones, quae, interpositis fiduciae pactis, antiquo iure obtinuerant, recentiori abolitae sunt. Ex illa *lege 9. Cod.* tantummodo discimus magistratus dominos hortari ut seruos a quibus pecunias acceperunt manumittant: quod idem dudum antea obseruatum fuerat: si enim, contra pactionem, mancipium e manu emittere nollet dominus,

nus, poterat cum eo seruus consistere, & queri quod non manumittatur: *l. 5. pr. D. de manum. l. 53. D. de iudic. & l. 38. § 4. D. de poen.* Vbi etiam docetur seruum, qui hoc intenderit, & non impleuerit, ad metallum dari, aut domino restitui ut in vincula coniiciatur. Dominus autem pecunias a seruo promissas, etiamsi post manumissionem ab eo stipulatus non fuerit, actione in factum petere potest *l. 3. Cod. an seru. pro suo facto.* Illa porro pretii datio ad libertatem consequendam a domini voluntate vnice pendet: recte enim Quintil. Declam. 311. *Hoc ipsum,* inquit, *serui non est, habere in sua potestate, quando destinat seruire:* Quod verissimum est si iura Romanorum spectes, non aequae si Atheniensium, apud quos dato dominis pretio libertatem, ubi vellent, serui consequebantur. Petit. *ad leg. Atticas pag. 179.* Casus etiam quidam speciales iure civili contingunt, in quibus seruus inuito etiam domino videtur sese redimere posse. Ita filius quem pater sanguinolentum vendiderat, aut ipse se, aut eum alius quicumque, pretio, quod dominus patri dederat, refuso, aut seruo alio praestito, luebat, qua de re nihil addam iis quae dicta sunt a Corn. van Bynkershoek *de iure occid. lib. cap. 8. pag. 206.* Statuliber quoque, quod iustus fuerat a testatore, post eius mortem, heredi, tunc domino suo, soluere, si obtulerit, vel inuito herede liber fit, & parum refert an de peculio,

culio, an vero aliunde acceptos numos, ad implendam conditionem libertati additam, ei offerat. *l. 3. § 1. D. de statulib. & l. 3. § ult. D. de condict. caus. dat.* Denique interdum, ille qui se ad pretium participandum venundari passus est, eo pretio emtori restituto, libertatem iterum consequebatur. *l. 2. pr. D. si ingen. esse dic.* Ista haec vltima breuiter duntaxat & strictim pertractavi, ne nimiam in molem dissertatio excresceret, neue abuterer otio lectoris, quem aurem mihi vellicantem, & monentem vt tandem finem faciam, sentire mihi videor.

F I N I S.

C O R R I G E N D A

- pag. 4. Tapobrane lege Tapobranes*
pag. 27. vers. 27. post verba ex peculio adde persolue-
rat, si relicto a domino peculio
pag. 35. vers. 9. denotabant lege donabant
pag. 90. vers. 3. poterant lege possent.